

Bilaga 3

Fördelningspolitisk redogörelse

Bilaga 3

Fördelningspolitisk redogörelse

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	7
Inkomst- och lönefördelningen.....	7
1 Hushållens inkomster	8
1.1 Fördelningspolitiska nyckeltal	8
1.2 Lön	9
1.2.1 Lönespridning	9
1.2.2 Löneskillnad mellan kvinnor och män.....	9
1.3 Fördelning av ekonomiska resurser	10
1.3.1 Inkomstutveckling.....	10
1.3.2 Inkomstfördelning.....	11
1.3.3 Utveckling av ekonomisk standard för olika grupper	11
1.3.4 Ekonomiskt utsatta.....	13
1.3.5 Höginkomsttagare	14
1.3.6 Har de rika blivit rikare? Sverige i ett internationellt perspektiv.....	15
1.4 Ekonomiska drivkrafter.....	17
1.4.1 Marginaleffekt	18
1.4.2 Ersättningsgrad	19
1.5 Inkomstförändring mellan 2002 och 2005 – effekter av regler och ekonomi.....	20
2 Ekonomisk standard och fördelning för olika grupper 2002.....	22
2.1 Sammansättning av disponibel inkomst	22
2.2 Försörjningsbördans betydelse för hushållens ekonomiska standard	24
2.2.1 Indelning i grupper efter ekonomisk standard – deciler.....	24
2.3 Ekonomisk standard och dess fördelning för olika grupper	26
2.3.1 Hushållstyper	26
2.3.2 Kvinnor och män.....	27
2.3.3 Åldersgrupper.....	27
2.3.4 Socioekonomiska grupper	28
2.3.5 Sysselsättning	28
2.3.6 Månadslöner	29
2.3.7 Födelseland och invandringsår.....	30
2.3.8 Sammanfattande slutsatser	30
2.4 Arbetslöshet och ekonomisk standard	31

Underbilaga 3	33
Begrepp och definitioner	33
Datamaterial	34

Tabellförteckning

1.1	Fördelningspolitiska nyckeltal 1991–2003.....	8
1.2	Lön för kvinnor och män 2003.....	10
1.3	Ekonomisk standard 2003 samt förändring 1991–2003.....	10
1.4	Andel med ekonomisk standard understigande 60 procent av medianinkomsten 1995 och 2003.....	14
1.5	Marginal effekt inklusive och exklusive arbetslöshetsförsäkring.....	18
1.6	Marginal effekt fördelad på skatte- och bidragssystem 1996–2003.....	18
1.7	Marginal effekt för olika hushållstyper 1996–2003.....	19
1.8	Ersättningsgrad vid sjukdom och arbetslöshet 1997–2003.....	20
1.9	Betydelse för hushållets disponibla inkomst av regler och ekonomi 2002–2005.....	21
2.1	Sammansättning av individuell disponibel inkomst i olika hushållsgrupper i åldern 20 år och äldre 2002.....	23
2.2	Exempel på beräkning av ekonomisk standard utifrån disponibel inkomst.....	24
2.3	Gränsvärden på ekonomisk standard i olika deciler 2002.....	25
2.4	Disponibel inkomst per månad för hushåll efter ekonomisk standard 2002....	25
2.5	Ekonomisk standard vid olika månadslöner för fyra hushållstyper. Typfall 2002.....	26
2.6	Andel i befolkningen i grupper med olika ekonomisk standard fördelade efter hushållstyp 2002.....	27
2.7	Genomsnittlig månadslön samt andel med lön i olika inkomstgrupper 2002. Ålder 20–64 år.....	29
	Underbilagetabell 3.1 Ekonomisk standard 1991–2003 samt förändring till 2005. Median för olika grupper samt medelvärde för inkomstgrupper (deciler).....	35

Diagramförteckning

1.1	Lönespridning 1992–2003	9
1.2	Kvinnors lön i relation till mäns lön 1992–2003	10
1.3	Gini-koefficienten för justerad disponibel inkomst 1991–2003	11
1.4	Ekonomisk standard för barn, ungdomar och ålderspensionärer i förhållande till hela befolkningen 1991–2003	12
1.5	Andel med svag ekonomi 1991–2003	13
1.6	Den högsta decilens inkomstandel 1991–2003	14
1.7	Den översta percentilens inkomstandel 1991 – 2003.....	14
1.8	Den översta decilens inkomstandel	16
1.9	Den översta percentilens inkomstandel.....	16
1.10	Den översta tusendelens inkomstandel	17
1.11	Betydelse för hushållets disponibla inkomst av regler och ekonomi i olika deciler 2002–2005.....	21
1.12	Betydelse för hushållets disponibla inkomst av regler och ekonomi i olika hushållstyper 2002–2005.....	22
2.1	Hushållstyper i deciler 2002	26
2.2	Kvinnor och män i deciler 2002	27
2.3	Ålderssammansättningen i deciler 2002	27
2.4	Socioekonomisk grupp för förvärvsaktiva i deciler 2002	28
2.5	Socioekonomisk grupp för ej förvärvsaktiva i deciler 2002.....	28
2.6	Sysselsättningens omfattning i hushållen i deciler 2002.....	29
2.7	Månadslön för helårssysselsatta i deciler 2002	30
2.8	Utlandsfödda vuxna per hushåll i olika deciler 2002	30
2.9	Utlandsfödda efter invandringsår i olika deciler 2002	30
2.10	Gini-koefficient och relativt arbetslöshetstal 1995-2003	31
2.11	Genomsnittlig förändring av ekonomisk standard när arbetslösheten minskar med 1 procentenhet.....	32

Sammanfattning

På riksdagens uppdrag lämnar regeringen sedan 1994 fördelningspolitiska redogörelser i anslutning till budgetpropositionen och/eller vårpropositionen. Årets redogörelse innehåller en redovisning av hushållens inkomster och inkomstfördelning sedan början av 1990-talet. Kapitel 1 innehåller även en särskild fördjupning av inkomstfördelningens topp, där inkomstandelen för de med allra högst ekonomisk standard jämförs med ett antal andra länder. Vidare studeras hur de ekonomiska drivkrafterna för arbete har utvecklats samt hur ekonomisk utveckling och förändrade regler i skatte- och bidragssystemen påverkat inkomstfördelningen under senare år.

I kapitel 2 studeras var olika grupper befinner sig i fördelningen av ekonomisk standard samt sambandet mellan arbetslöshet och inkomstfördelning.

Inkomst- och lönefördelningen

*Hushållens ekonomiska standard*¹ ökade med 12,5 procent mellan 1991 och 2003. Ökningen var något lägre för män (12 procent) än för kvinnor (12,6 procent). Mest gynnsam har utvecklingen varit för ålderspensionärer, där den ekonomiska standarden ökade med 13,4 procent för sammanboende pensionärer och 18 procent för ensamstående pensionärer. Minst gynnsam har utvecklingen varit för ungdomar i åldern 18–24 år, för vilka den ekonomiska standarden ökade med 1,5 procent. Bland personer i yrkesverksam ålder ökade ekonomisk standard mest (19,9 procent) för kvinnor i åldern 55–64 år.

Lönespridningen minskar för andra året i rad efter att ha ökat kontinuerligt under hela 1990-talet. Utvecklingen av månadslönerna i den övre delen av fördelningen har mattats av.

Löneskillnaden mellan kvinnor och män är i stort sett oförändrad jämfört med föregående år och skillnaden mellan mäns och kvinnors lön är liksom tidigare större för de med hög lön.

*Inkomstspridningen*² har ökat med ca 12 procent mellan 1991 och 2003. Under den första delen av 1990-talet var inkomstspridningen i det närmaste oförändrad. Mellan 1995 och 2000 ökade inkomstspridningen kontinuerligt, vilket huvudsakligen förklaras av att hushåll med högst ekonomisk standard ökat sin inkomst mer än övriga. Denna utveckling har dock bromsats upp efter 2000 och inkomstspridningen minskar nu för tredje året i rad.

Inkomstandelen för de med högst ekonomisk standard har ökat svagt i Sverige. Sedan mitten av 1980-talet har den översta tusendelen ökat sin inkomstandel från ungefär 2–3 procent till drygt 7 procent i USA och till drygt 4 procent i Storbritannien, vilket är betydligt mer än i Frankrike, Nederländerna och Sverige. Motsvarande siffra för Sverige visar en ökning från ca 1 procent till 1,6 procent.

Andelen hushåll med svag ekonomi har minskat jämfört med föregående år och uppgår till drygt 4 procent. Sett ur ett internationellt perspektiv är detta en låg nivå.

Drivkrafter för arbete mäts i termer av marginaleffekt och ersättningsgrad. Den *genomsnittliga marginaleffekten* har minskat med 5,5 procentenheter mellan 1996 och 2003, vilket innebär att den ekonomiska vinsten av en extra arbetsinsats har ökat över perioden. *Ersättningsgraden* visar den disponibla inkomsten vid arbetslöshet respektive sjukdom jämfört med motsvarande inkomst vid arbete. Den genomsnittliga ersättningsgraden vid arbetslöshet har ökat med 3 procentenheter mellan 1997 och 2003, medan genomsnittlig ersättningsgrad vid sjukdom har minskat med 2 procentenheter under samma period.

Mellan åren 2002 och 2005 ökade hushållens disponibla inkomster med 5,4 procent. Både den ekonomiska utvecklingen och politiska beslut om regelförändringar har haft betydelse. Den *totala inkomstökningen* är relativt jämnt fördelad. Däremot har de regelförändringar som genomförts haft en tydlig fördelningsprofil, där de med lägst ekonomisk standard fått en större ökning av ekonomisk standard.

Beroende på hushållets sammansättning ger samma månadslön mycket olika ekonomisk standard. Med en månadslön på 16 000 kronor

¹ Medianvärdet för disponibel inkomst justerad för försörjningsbörda. Data för 2003 är preliminära.

² Inkomstspridningen mäts med Gini-koefficienten för ekonomisk standard. Definition finns i underbilaga 3.

hamnar en ensamstående med två barn i decil 1, medan sammanboende med två barn med dessa inkomster hamnar i decil 4 och sammanboende utan barn hamnar i decil 7. En övergripande slutsats är att sysselsättningsgrad och hushållets sammansättning är viktiga för hushållets ekonomiska standard.

Arbetslösheten förefaller inte ha påverkat inkomstfördelningen på något tydligt sätt under 1990-talet.

1 Hushållens inkomster

I detta kapitel redovisas utvecklingen och fördelningen av hushållens disponibla inkomster sedan 1991. Kapitlet inleds med ett antal fördelningspolitiska nyckeltal och en redogörelse för lönespridningens utveckling. Därefter följer en analys av inkomstutvecklingen och inkomstfördelningen för olika grupper, med en särskild fördjupning bland de med de högsta inkomsterna. Kapitlet innehåller också en redogörelse av hushållets ekonomiska drivkrafter att arbeta samt en analys av hur regelförändringar och ekonomisk utveckling påverkat inkomstfördelningen 2002–2005.

1.1 Fördelningspolitiska nyckeltal

Utvecklingen för ett antal fördelningspolitiska nyckeltal redovisas i tabell 1.1. Hälften av nyckeltalen analyseras utförligare längre fram i denna bilaga medan övriga endast kommenteras här. Definitioner och källor framgår av underbilagan.

Förmögenhetskoncentration: Visar den andel av förmögenheten som de 1 procent rikaste äger. Förmögenheten blev mer ojämnt fördelad från 1992 fram till 1999, när andelen var som störst. Därefter sker en minskning men andelen är fortfarande väsentligt högre än i början av 1990-talet.

Regional spridning: Visar skillnaden i inkomstnivå mellan rika och fattiga regioner. De regioner som studeras är 81 lokala arbetsmarknadsregioner enligt NUTEK:s gruppering. Skillnaden ökade under slutet av 1990-talet till som mest 1,21 år 2000. Därefter minskar den regionala spridningen. Kvoten 1,12 år 2003 mellan decil 9 och decil 1 innebär att inkomstnivån är 12 procent högre i den rikare regionen jämfört med den fattigare. Detta är det lägsta värde som beräknats under den studerade perioden och beror på en svagare ökning av inkomstnivån i den övre delen av fördelningen.

Tabell 1.1 Fördelningspolitiska nyckeltal 1991–2003

	1991	1992	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Lönespridning (Decil9/Decil5)	-	1,40	1,44	1,46	1,46	1,52	1,55	1,55	1,59	1,58	1,57
Lön (D5kvinnor/D5män)	-	0,87	0,88	0,86	0,86	0,88	0,88	0,86	0,87	0,88	0,88
Inkomstspridning (Gini)	0,221	-	0,214	0,227	0,244	0,232	0,252	0,287	0,254	0,250	0,247
Gini exkl. kapitalvinster	0,202	-	0,205	0,210	0,214	0,217	0,219	0,235	0,228	0,230	0,226
Förmögenhetskonc. topp 1 %	-	19,5	-	-	20,3	-	29,8	26,1	25,3	24,3	-
Andel med svag ekonomi (%)	3,4	-	3,3	3,7	3,5	3,7	4,0	4,4	4,2	4,5	4,3
Andel barn med svag ekonomi (%)	2,9	-	2,9	3,8	3,4	2,9	4,1	3,8	3,7	4,3	3,8
Barns relativa standard (%)	95,0	-	93,7	92,3	92,1	93,8	93,1	93,9	94,8	94,6	94,0
Regional spridning	1,18	1,16	1,14	1,16	1,17	1,19	1,17	1,21	1,18	1,16	1,12
Inkomstörklighet (M)	-	0,048	0,042	0,041	0,041	0,042	0,045	0,046	0,047	0,047	0,045
Marginaleffekt (%)	-	-	-	45,7	46,2	46,0	44,6	42,6	40,7	39,8	40,2
Ekonomiskt marginaliserade (%)	5,9	6,3	9,8	9,9	9,8	9,9	9,5	9,0	8,9	9,1	9,4

Anm. Förklaringar till nyckeltalen finns i underbilaga 3 samt i kapitel 1.

Inkomströrlighet: Visar spridningen i sammanlagd disponibel inkomst för tre år jämfört med spridningen i genomsnitt för vardera av de tre åren. Rörligheten var som lägst 4,1 procent under 1990-talets krisår. Från som högst 4,7 procent 2001–2002 har spridningen 2003 beräknats till 4,5 procent.

Ekonomiskt marginaliserade: Visar andel personer i åldern 20–64 år som får mer än halva sin disponibla inkomst från arbetsmarknadsstöd, sjukförsäkring, förtidspension, bostadsbidrag eller socialbidrag minst tre år i rad. Efter en kraftig ökning under 1990-talets krisår vände utvecklingen runt sekelskiftet till en nivå runt 9 procent. För 2003 har andelen ekonomiskt marginaliserade beräknats till 9,4 procent.

Faktaruta 1

Deciler

Ett sätt att beskriva en fördelning är att dela in populationen i s.k. deciler. Varje decil motsvarar tio procent av fördelningen. I decil 1 finns de tio procenten med lägst värden, i decil 2 de tio procenten med näst lägst värden osv. I decil 10 finns de tio procenten med högst värde på den valda fördelningen.

Gränsen mellan decil 5 och decil 6 ger det mittersta värdet av fördelningen och denna gräns kallas median. Medianen är ofta annorlunda än medelvärdet, som visar det genomsnittliga värdet för alla i populationen.

1.2 Lön

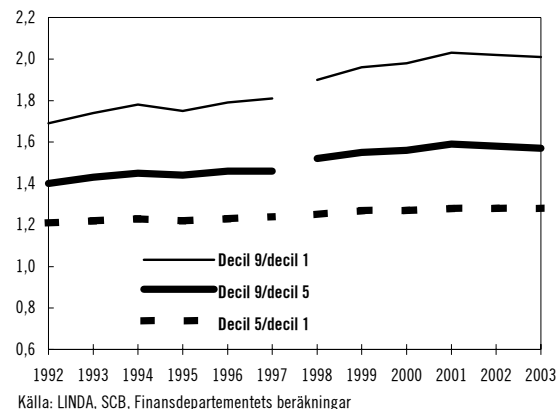
Detta avsnitt inleds med en redovisning av skillnader i lön mellan olika individer. Med lön avses den överenskomna månadslönen vid heltidsarbete, där både anställda på heltid och deltid ingår. Deltidsanställdas lön räknas om till heltidslön. Därefter följer en beräkning av löneskillnader mellan kvinnor och män, huvudsakligen genom kvoter mellan olika lönenivåer. Analysen baseras på årlig lönestatistik från Statistiska centralbyrån (SCB).

1.2.1 Lönespridning

För att analysera lönespridningen är det vanligt att förutom medelvärden beräkna olika statistiska mått som deciler och median. Medelvärdet 2003 för månadslönen är 22 800 kronor och medianlönen är 20 300 kronor. Decil 9 beräknas till 31 900 kronor och decil 1 till 15 900 kronor. Detta innebär att 80 procent av alla löner ligger mellan dessa två lönenivåer.

Som framgår av diagram 1.1 har kvoten för de med hög lön (decil 9) och medianen (decil 5) ökat i stort sett kontinuerligt fram till ett värde på 1,59 år 2001. Därefter minskar kvoten svagt och 2003 uppgår den till 1,57, vilket innebär att lönen vid den övre gränsen ligger 57 procent över medianen. Kvoten mellan hög lön och låg lön (decil 1) var 2,01 år 2003 och även den har minskat något de senaste åren. Medianlönen jämfört med de med låg lön är i stort sett oförändrad.

Diagram 1.1 Lönespridning 1992–2003

En del av den ökade lönespridningen under 1990-talet förklaras av förbättrad statistik, vilken medför att personer i högre befattningar, företrädesvis inom privat sektor, numera ingår i redovisningen i mycket större omfattning. Annorlunda uttryckt, lönespridningen underskattades före 1998 då dessa individer inte ingick i undersökningen. I diagrammet markeras detta genom ett brott i serien.

1.2.2 Löneskillnad mellan kvinnor och män

Som framgår av tabell 1.2 är skillnaden i lönenivå störst mellan könen vid den högre decilen där kvinnors lön uppgår till 74 procent av mäns lön. Vid den lägre decilen är skillnaden mindre och

kvinnors lön är 94 procent av mäns månadslön. Medianlönen för kvinnor är cirka 88 procent av männens. Mellan 2002 och 2003 närmar sig kvinnors månadslön svagt männens månadslön i de olika decilerna.

Tabell 1.2 Lön för kvinnor och män 2003

Kronor per månad

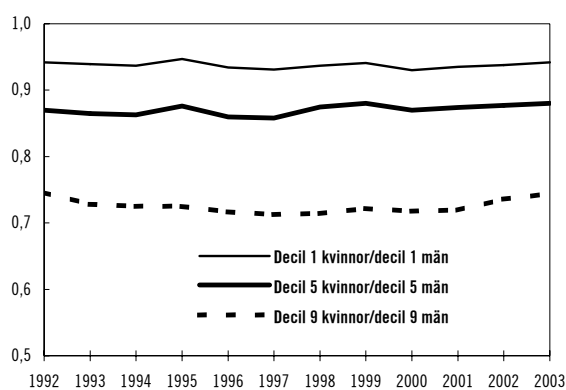
	Kvinnor	Män	Kvot
Medelvärde	20 750	24 850	84
Decil 9	27 100	36 450	74
Decil 5 (median)	19 150	21 750	88
Decil 1	15 550	16 500	94

Källa: LINDA, SCB, Finansdepartementets beräkningar

Till en del förklaras dessa skillnader i lön av att kvinnor och män har olika ålder, utbildning, arbetstid, arbetserfarenhet och arbete inom olika sektorer. Vid s.k. standardvägning efter yrke, där hänsyn tas till nämnda faktorer, har kvinnors lön som andel av mäns lön beräknats till 92 procent.³ Resterande skillnad, 8 procent, kan bero på diskriminering och andra faktorer som inte är mätbara.

I diagram 1.2 jämförs kvinnors och mäns löner i olika delar av fördelningen vid två separata lönefördelningar. Lönerelationen jämförs vid olika deciler från 1992 till 2003. Relationerna har varit påfallande konstanta under perioden.

Diagram 1.2 Kvinnors lön i relation till mäns lön 1992–2003

Källa: LINDA, SCB, Finansdepartementets beräkningar

De lönerelationer som redovisas avser månadslön vid arbete på heltid (deltidslön omräknad). Eftersom väsentligt fler kvinnor än män arbetar deltid, frivilligt eller ofrivilligt, blir skillnaden i

ekonomiska resurser mellan könen större än vad dessa relationer visar. Detta behandlas i en särskild bilaga till budgetpropositionen för 2005⁴.

1.3 Fördelning av ekonomiska resurser

Statistiska centralbyrån följer regelbundet inkomstfördelningen i Sverige genom undersökningen av hushållens ekonomi, HEK.⁵ Analysen i följande avsnitt grundar sig huvudsakligen på denna undersökning.

För att beskriva individernas *ekonomiska standard* används *justerad disponibel inkomst*, dessa och andra begrepp förklaras närmare i kapitel 2 och i underbilaga 3.

1.3.1 Inkomstutveckling

Detaljerade uppgifter om utvecklingen av ekonomisk standard för olika grupper från 1991 till 2003 visas i underbilagetabell 3.1. Där framgår att ökningen av medianen är 12,5 procent. Förändringen för kvinnor och män i olika åldrar framgår av tabell 1.3 som också visar den ekonomiska standarden i åldersgrupperna. De skillnader som framgår av tabellen beror på skillnad i andel ensamstående kvinnor och män⁶.

Tabell 1.3 Ekonomisk standard 2003 samt förändring 1991–2003

Median, kronor per år samt förändring, procent

Ålder	Ekonomisk standard		Förändring 1991–2003	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
0–17 år	144 800	144 100	11,0	12,0
18–24 år	133 700	147 900	1,7	3,5
25–34 år	152 300	161 000	16,6	10,8
35–44 år	152 700	160 600	6,0	12,4
45–54 år	184 400	180 000	7,3	6,4
55–64 år	189 700	195 200	19,9	16,6
65–74 år	132 600	147 500	19,4	15,2
75+ år	110 500	122 200	21,4	27,0
Samtliga	149 700	157 200	12,6	12,0

Källa: HEK, SCB, Finansdepartementets beräkningar

⁴ Fördelning av ekonomiska resurser mellan kvinnor och män Prop. 2004/05:1, bilaga 4.

⁵ Undersökningen finns beskriven i SCB (2004), *Inkomstfördelningsundersökningen 2002*, HE 21 SM 0401.

⁶ Se avsnitt 2.3.2.

³ Lönestatistisk årsbok 2003, SCB och Medlingsinstitutet.

Med hjälp av ekonomisk och demografisk utveckling samt regler i skatte- och transfereringssystemen görs en framskrivning av inkomster från 2003 till 2005. Den ekonomiska standarden beräknas i genomsnitt öka med 4,9 procent under denna period när hänsyn tas till prisutvecklingen. För män är ökningen 4,4 procent och för kvinnor är den 5,0 procent.

1.3.2 Inkomstfördelning

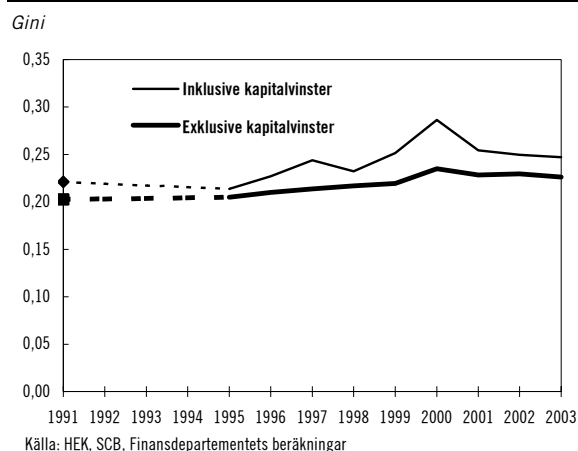
Fördelningen av ekonomisk standard mäts normalt med Gini-koefficienten för justerad disponibel inkomst. Gini-koefficienten som är ett mått på hur ojämnt inkomsterna är fördelade kan anta värden mellan 0 och 1, ju lägre värde desto jämnare är fördelningen. Ett sätt att beskriva måttet är att det anger den andel av inkomstsumman som måste omfördelas för att total jämnhet i fördelningen skall uppnås.

I diagram 1.3 visas hur inkomstolikheten, mätt på detta sätt, utvecklats mellan 1991 och 2003.⁷ Utvecklingen redovisas även exklusive kapitalvinster⁸, motiven för detta återfinns i underbilagan. Gini-koefficienten inklusive kapitalvinster varierar kraftigt mellan enskilda år. Ojämnheten ökar de år då hushållen väljer att realisera stora nominella värdeökningar i aktier och andra tillgångar. Enligt denna serie ökar Gini-koefficienten från 0,221 till 0,247 mellan 1991 och 2003. Ett högre värde betyder en mer ojämn inkomstfördelning. Ökningen med 0,026 enheter motsvarar knappt 12 procent.

Kapitalvinsternas stora genomslag på inkomstolikheterna förklaras av att de är mycket ojämnt fördelade. År 1999 stod en procent av befolkningen för 70 procent av kapitalvinsterna och tio procent av befolkningen för 99 procent av vinsterna. Kapitalvinsternas omfattning har ökat trendmässigt under perioden men varierar kraftigt mellan åren och de uppgick 1992 till 18 miljarder kronor jämfört med 130 miljarder kronor år 2000. Trenden bryts dock 2001 då kapitalvinsterna uppgick till 68 miljarder kronor och den neråtgående trenden fortsatte även 2002 då kapitalvinsterna var drygt 50 miljarder

kronor. År 2003 ökade kapitalvinsterna något till 56 miljarder kronor.

Diagram 1.3 Gini-koefficienten för justerad disponibel inkomst 1991–2003

När kapitalvinster exkluderas framgår att fördelningen av övriga inkomster var lika jämn 1995 som 1991, men därefter har ojämnheten ökat. Över hela perioden 1991–2003 ökade Gini-koefficienten med 12 procent även när kapitalvinsterna exkluderas. Denna ökning beror främst på att de med högst inkomst har ökat sin inkomst snabbare än övriga mot slutet av 1990-talet, se avsnitt 1.3.5. Även denna trend bryts 2001, då ojämnheten minskar.

Anmärkningsvärt är att inkomstfördelningen i stort tycks vara opåverkad av den ekonomiska krisen och den höga arbetslösheten i början av förra decenniet. Sambandet mellan arbetslöshet och inkomstfördelning analyseras mer ingående i avsnitt 2.4.

Att inkomstfördelningen var så stabil i början av 1990-talet betyder inte att enskilda hushåll och individer inte drabbades hårt av den ekonomiska nedgången och arbetslösheten under perioden. Det kan ske stora förändringar inom en given fördelning genom att hushåll "byter plats" med varandra, utan att fördelningens sammantagna utseende påverkas. Inkomstfördelningen förblir också opåverkad om allas inkomster samtidigt sjunker i samma takt.

1.3.3 Utveckling av ekonomisk standard för olika grupper

I diagram 1.4 redovisas hur barns, ungdomars och ålderspensionärers relativa inkomst varierat över tiden. Relativ inkomst definieras som

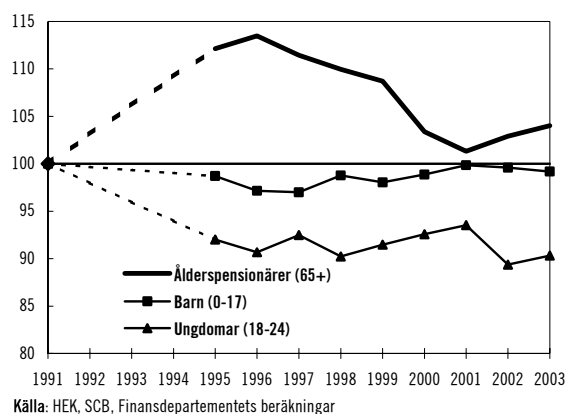
⁷ Data avseende 2003 är preliminära och kommer att revideras. För åren 1992–1994 saknas jämförbara data.

⁸ En kapitalvinst uppkommer då en tillgång som ökat i värde avyttras. Dessa vinster kallades tidigare realisations- eller reavinster.

medianvärdet av ekonomisk standard i gruppen i förhållande till motsvarande median för totalbefolkningen. För att underlätta jämförelser av utvecklingen har nivån år 1991 satts till 100 för samtliga grupper.

Diagram 1.4 Ekonomisk standard för barn, ungdomar och ålderspensionärer i förhållande till hela befolkningen 1991–2003

Index 1991=100

Barn

Barnfamiljernas reala medianinkomst var i stort sett oförändrad mellan 1991 och 1996. Eftersom inkomsterna för hela befolkningen, om än långsamt, ökade reallt under samma period försämrades deras relativa inkomstposition. Detta kan till stor del förklaras av att den stigande arbetslösheten samt konsolideringen av de offentliga finanserna påverkade barnfamiljerna mer än andra grupper. Efter 1997 har en återhämtning skett. Den förbättrade situationen på arbetsmarknaden gynnar dessa familjer och under de senaste åren har även reformer genomförts för att förbättra barnfamiljernas situation.

Ungdomar

Ungdomars (18–24 år) medianinkomst var 1991 lika stor som medianinkomsten för hela befolkningen men därefter har deras relativa position försämrats påtagligt. Relativinkomsterna sjönk fram till mitten av 1990-talet och mellan 1991 och 1996 sjönk inkomstnivån i denna grupp dessutom reallt. Därefter stabiliserades ungdomarnas relativa inkomst på en betydligt lägre nivå än 1991. Efter 2001 faller

ungdomarnas relativa inkomstnivå åter. Utbyggnaden av gymnasieskolan med ett tredje år och en kraftigt utbyggd högskola har i kombination med den svaga arbetsmarknaden under senare år medfört att allt fler valt att studera, med en svagare inkomst som följd. Ungdomar drabbades också särskilt hårt av den sjunkande sysselsättningen i början av 1990-talet. Etableringsåldern⁹ på arbetsmarknaden ökade mellan 1991 och 2000 från 22 år till 26 år för män. För kvinnor var ökningen ännu större, från 23 år till 29 år.

Ålderspensionärer

Ålderspensionärernas relativa ekonomiska standard förbättrades påtagligt fram till 1996, därefter återgick deras relativa position successivt till 1991 års nivå. Gruppens medianinkomst har dock ökat kontinuerligt sedan 1991. Den snabba relativa förbättringen i början av perioden har flera förklaringar. För det första ersätts äldre pensionärer successivt med yngre pensionärer med högre ATP. För det andra påverkas pensionärer inte direkt av arbetsmarknaden. Slutligen påverkade konsolideringen av de offentliga finanserna inte pensionärsgruppen i samma utsträckning som övriga grupper. När ekonomin vände uppåt i slutet av perioden ökade de förvärvsaktivas inkomster relativt snabbt, vilket medförde att pensionärernas relativa position återgick till ursprungsläget. Mellan 2001 och 2003 ökade dock de äldres relativinkomster igen.

ATP-systemets konstruktion medför att pensionärernas inkomst inte varierar med den makroekonomiska utvecklingen på samma sätt som de förvärvsaktivas inkomster. Av detta följer att deras relativa inkomstposition förbättrades i den inledande lågkonjunkturen och att positionen försämrades när ekonomin tog fart igen. I det reformerade pensionsystemet kommer däremot även pensionärens inkomst att på ett tydligare sätt vara beroende av tillväxten i ekonomin.

⁹ Etableringsåldern definieras här som den ålder vid vilken minst 75 procent av en födelsekohort var sysselsatt enligt AKU. Siffrorna som presenteras är hämtade från SOU 2001:54, *Ofärd i välfärden*, Forskarantologi från kommittén Välfärdsbokslut.

1.3.4 Ekonomiskt utsatta

Att utifrån inkomststatistik beräkna hur många personer som har en svag ekonomi är svårt. Det är inte självklart vilket eller vilka mått som är mest rättvisande och det finns en mängd felkällor i statistiken. Resultaten blir svårtolkade och måste bedömas med stor försiktighet. I en tidigare fördelningspolitisk redogörelse har mätproblem samt för- och nackdelar med olika tänkbara mått på låg inkomst diskuterats mer ingående.¹⁰

När förekomsten av låga inkomster ska beräknas utgår man vanligen från en inkomstgräns och betraktar alla individer eller hushåll vars inkomst understiger denna gräns som ekonomiskt utsatta. Inkomstgränsen kan vara absolut eller relativ. Här används två gängse relativa mått på svag ekonomi: andelen hushåll som har en ekonomisk standard som understiger 50 respektive 60 procent av medianinkomsten.

En egenskap hos dessa relativa mått är att inkomstgränsen varierar över tiden. I en lågkonjunktur sänks gränsen genom att medianinkomsten sjunker och resultatet kan då bli att andelen med svag ekonomi minskar i takt med att ekonomin i landet försämras. I en konjunkturuppgång kan resultatet bli det omvända, det ekonomiska uppsvinget leder till att fler hamnar under gränsen för svag ekonomi. Därför redovisas även ett absolut mått, andelen med inkomst under hälften av 1991 års medianinkomst. Istället för att beräkna en ny gräns varje år används 1991 års medianinkomst uppräknad med prisutvecklingen.

De relativa måtten – 50 och 60 procent av medianinkomsten¹¹ – utvecklas i stort sett parallellt, men på olika nivåer, vilket framgår av diagram 1.5. Andelen med svag ekonomi minskar enligt dessa mått mellan 1991 och 1995 när ekonomin utvecklas svagt och arbetslösheten ökar.¹² Mot slutet av perioden ökar andelen i takt med att ekonomin förbättras. Ökningen är särskilt tydlig för 60 procentsnivån vilket

betyder att andelen med inkomster mellan 50 och 60 procent av medianinkomsten ökat under perioden. Med det absoluta måttet ökar tvärtom andelen i början och minskar i slutet av perioden. Sett över hela perioden minskar andelen med låg inkomst enligt det absoluta måttet. Inkomsterna för gruppen med lägst inkomst ökar alltså realt, men ökningen var mindre än ökningen i medianinkomst. Därför ökar andelen med inkomst under den relativa gränsen. Slutsatsen blir att den nedre delen av fördelningen har varit förhållandevis stabil trots den dramatiska ekonomiska utvecklingen de senaste 12 åren. Styrande för utvecklingen av hur många som hamnar under gränsen för låg inkomst är i stor utsträckning den valda gränsen i sig.

Diagram 1.5 Andel med svag ekonomi 1991–2003

Andelen med inkomster understigande 60 procent av medianinkomsten ökade mest för de äldre (75 år eller äldre) där andelen ökade med 6 procentenheter (tabell 1.4). Minst är ökningen bland ungdomarna 18–24 år.

De ålderspensionärer som har lägst inkomst är ofta äldre kvinnor som inte varit förvärvsaktiva och därför saknar ATP-poäng. Deras disponibla inkomst bestäms, om de söker bostadstillägg, av nivån på det särskilda bostadstillägget (SBTP). Nivån på SBTP ligger strax ovanför en schablonmässigt beräknad socialbidragsnivå och utvecklas i takt med konsumentpriserna.

Medianinkomsten har under perioden ökat realt vilket medfört att SBTP-nivån successivt kommit att understiga 60 procent av medianinkomsten för allt fler.

¹⁰ Proposition 2002/03:100, bilaga 3.

¹¹ Den justerade disponibla medianinkomsten (uppräknat till 2004 års prisnivå) var 1991 136 500 kronor, 2003 var den 153 600 kronor. Den lägre gränsen ökade realt under perioden från 68 300 till 76 800 kronor och den högre från 81 900 till 92 100 kronor.

¹² Jämförbara värden finns bara för 1991 samt från och med 1995. De streckade linjerna mellan dessa år är endast inritade för att visa vilket värde avseende 1991 som hör ihop med respektive tidsserie.

Tabell 1.4 Andel med ekonomisk standard understigande 60 procent av medianinkomsten 1995 och 2003

Procent			
Ålder	1995	2003	Förändring
0–17 år	7,0	9,0	2,0
18–24 år	17,3	18,1	0,7
25–34 år	6,6	10,2	3,6
35–44 år	6,1	7,2	1,1
45–54 år	3,4	4,9	1,5
55–64 år	3,7	5,0	1,3
65–74 år	4,9	6,0	1,1
75+ år	8,5	14,5	6,0
Alla	6,8	8,7	2,0

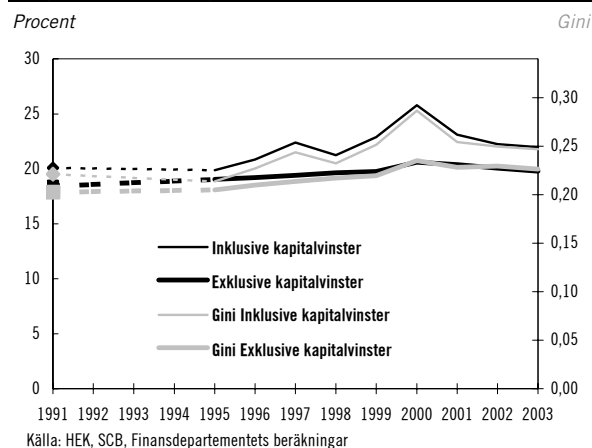
Anm. Förändring avser procentenheter
Källa: HEK, SCB, Finansdepartementets beräkningar

Även för andra åldersgrupper kan en viss del av ökningen förklaras av att socialbidragsnivån inte ökat lika snabbt som medianinkomsten. De som varaktigt lever på socialbidrag har därför i ökad utsträckning fått en ekonomisk standard på mindre än 60 procent av medianinkomsten.

1.3.5 Höginkomsttagare

För att beskriva utvecklingen för individer i olika delar av inkomstfördelningen används ofta *inkomstandelar*. Dessa inkomstandelar beräknas som den andel av de totala inkomsterna som en viss grupp förfogar över. Inkomstandelen för decil 1 (dvs. de 10 procent av befolkningen med lägst ekonomisk standard) minskade t.ex. från 4,9 procent 1991 till 4,3 procent 2003. I toppen av fördelningen varierar inkomstandelarna däremot något mer mellan åren, framförallt om kapitalvinsterna inkluderas i inkomstbegreppet. I diagram 1.6 redovisas den översta decilens andel av disponibel inkomst.

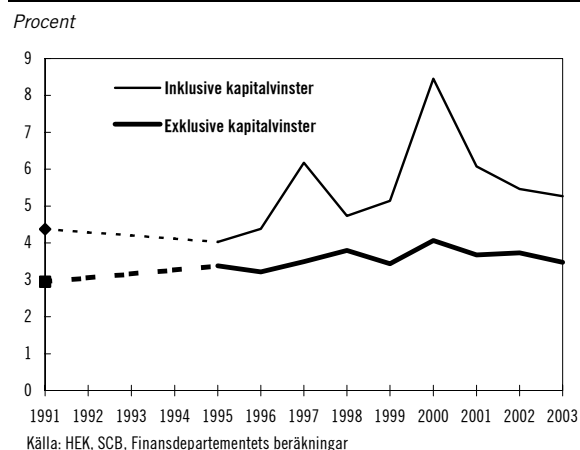
Den högsta decilens andel av disponibel inkomst inklusive kapitalvinster ökade från 20,1 procent 1991 till 25,8 procent år 2000. Därefter har andelen sjunkit och 2003 var den 22,0 procent. När kapitalvinsterna exkluderas blir utvecklingen mindre dramatisk, andelen var 18,4 procent 1991, 20,6 procent 2000 och 19,8 procent 2003.¹³

Diagram 1.6 Den högsta decilens inkomstandel 1991–2003

Källa: HEK, SCB, Finansdepartementets beräkningar

I diagrammet har även de Gini-koefficienter som redovisades i diagram 1.3 lagts in (de gråa linjerna). Jämförelsen tyder på att utvecklingen av Gini-koefficienten i stor utsträckning beror av vad som händer med höginkomsttagarnas inkomster.

Inom decil 10 har de med de allra högsta inkomsterna störst årlig variation i sina inkomstandelar. I diagram 1.7 redovisas den rikaste procentens (översta percentilens) andel av disponibel inkomst.

Diagram 1.7 Den översta percentilens inkomstandel 1991–2003

Källa: HEK, SCB, Finansdepartementets beräkningar

Den hundradel av befolkningen som har högst disponibel inkomst (inklusive kapitalvinster) ökade sin inkomstandel från 4,4 procent 1991 till 8,5 procent år 2000, därefter har andelen minskat och 2003 var den 5,3 procent. Om kapitalvinster exkluderas var andelarna 2,9 procent 1991, 4,1 procent 2000 respektive 3,5 procent 2003.

¹³ Indelningen i inkomstgrupper är separat för de olika inkomstbegreppen.

1.3.6 Har de rika blivit rikare? Sverige i ett internationellt perspektiv

I avsnittet ovan analyserades hur inkomstandelen för den del av befolkningen som har högst ekonomisk standard har utvecklats under 1990-talet. För att bättre förstå denna utveckling görs här en fördjupning. Dels förlängs den analyserade perioden så att utvecklingen under en dryg 30-årsperiod kan följas, dels görs avgränsningen snävare så att de allra högsta inkomsterna kan studeras.

Internationellt, framförallt i USA, har inkomstutvecklingen för de allra rikaste väckt stor uppmärksamhet. I en redovisning av tidsserier över den rikaste tiondelens, hundra-delens samt tusendelens andel av de totala inkomsterna i USA respektive Frankrike för perioden 1913–1998 konstateras bland annat att höginkomsttagarnas andel av inkomsterna ökat markant i USA men inte i Frankrike.¹⁴

De traditionella förklaringarna till att inkomstolikheterna ökar är att den teknologiska utvecklingen och globaliseringen förskjuter efterfrågan från lågproduktiv mot högproduktiv arbetskraft och att relativpriset, dvs. lönerna, för de högproduktiva därför ökar.¹⁵ En annan förklaring till att de allra högst betalda drar ifrån är stjärnteorin¹⁶, dvs. att ekonomin numera genom framförallt TV-mediet skapar ett fokus på verksamhetens ”superstars” som möjliggjort extrema ersättningsnivåer. Dessa teorier räcker dock inte till för att förklara det långsiktigt observerade förloppet. Förändrade sociala normer har också lyfts fram som en tänkbar förklaring.¹⁷

Även i Sverige finns tecken på att de med högst inkomster har ökat sitt avstånd till resten av befolkningen. Mest iögonfallande är de kraftigt höjda ersättningar som utgår till ett begränsat toppskikt inom det privata näringslivet. Landsorganisationen i Sverige (LO) belyser i sina årliga studier vad som sker för den så kallade makteliten.

I den senaste studien redovisar LO bland annat hur inkomsterna av tjänst eller tillfällig förvärvsinkomst utvecklats för verkställande direktörer i 50 utvalda börsnoterade bolag. Studien visar att dessa direktörer ökade sina inkomster från motsvarigheten till 32 årslöner för en industriarbetare till 46 motsvarande löner mellan 1999 och 2000. År 1980 var motsvarande tjänsteställningar ”avlönade” med mindre än 10 industriarbetarlöner. Det handlar här om ett mycket litet urval av unika tjänster som ger begränsat avtryck i inkomststatistiken.

Som jämförelse kan nämnas att inkomsterna för Fortune Magazines ”top 100 C.E.O” i USA ökat från 39 till 1000 gånger industriarbetarlönen mellan åren 1970 och 1999.¹⁸

Data och metod

Inkomstfördelningsundersökningen, som hittills använts, medger inte en nedbrytning i tusendelar av befolkningen. Istället används databasen LINDA (se underbilaga) som är baserad på ett större urval av befolkningen. En fördel med LINDA – förutom urvalsstorleken – är att data finns tillgängliga ända från 1968. Den disponibla inkomsten kan dock inte följas under hela denna period varför analysen begränsas till att studera individuell bruttointkomst. Utgångspunkten är sammanräknad nettointkomst, ett inkomstbegrepp som förekommer i statistiken (och skattelagstiftningen) t.o.m. 1990. Sammanräknad nettointkomst består av inkomst av tjänst, inkomst av rörelse och inkomst av kapital. Efter skattereformen 1990 finns inte detta inkomstslag längre och för perioden 1991–2002 används summan av förvärvs- och kapitalinkomst inkl. sjöinkomst. De använda inkomstbegreppen beskrivs närmare i underbilagan.

Kapitalvinst utgör inte ett årligt inkomstflöde. Kapitalvinst som realiserats ett visst år kan ha byggts upp under en längre period och att hänföra sådana vinster till årsinkomsten blir då missvisande. Vidare har kapitalvinsterna hanterats på olika sätt i beskattningsprocessen genom åren vilket medför att de deklarerade värden som finns i registren inte är jämförbara över tid. Kapitalvinster exkluderas av dessa skäl ur analysen.

¹⁴ Piketty, T. and Saez, E. (2003), *Income Inequality in the United States*, Quarterly Journal of Economics, 118, 1–39.

¹⁵ För en genomgång av de vanligaste förklaringarna till inkomstfördelnings utveckling se t.ex. Atkinson, A.B. (2003), *Income Inequality in OECD Countries: Data and Explanations*, CESifo working paper No. 881.

¹⁶ Rosen S., (1981), *The Economics of Superstars*, The American Economic Review. vol. 71, 845–858.

¹⁷ Piketty & Saez (2003).

¹⁸ Krugman, P. (2002), *For Richer*, New York Times, 20 oktober.

Studien har avgränsats till individer som är 25 år eller äldre och har en positiv sammanräknad inkomst¹⁹ för att undvika att få med studerande och andra som inte etablerat sig på arbetsmarknaden.

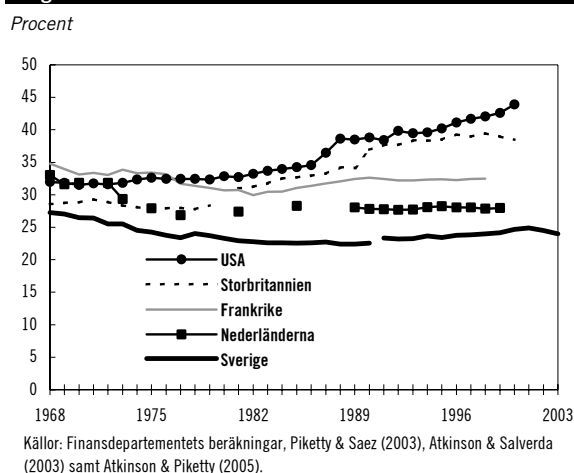
För att ge perspektiv på utvecklingen i Sverige jämförs resultaten genomgående med motsvarande resultat från USA, Storbritannien, Frankrike och Nederländerna.²⁰

Statistiken för övriga länder baseras på en annan typ av data och på andra metoder, resultaten är därför inte omedelbart jämförbara.

De högsta inkomsternas utveckling

I diagram 1.8 nedan redovisas hur stor del av inkomstsumman som gick till den tiondel av befolkningen med högst inkomster 1968–2003.

Diagram 1.8 Den översta decilens inkomstandel

I avsnitt 1.3.5 redovisades att den översta decilens andel av disponibel inkomst varierat mellan 18,4 och 20,6 procent under 1990-talet. När befolkningen istället delas in efter sammanräknad nettoinkomst har motsvarande inkomstandel varierat mellan 27,3 procent 1968 och 22,4 procent 1989. Nivåerna är förhållandevis lika under jämförbara år. Den översta

¹⁹ Samma avgränsning användes i en liknande undersökning: Magnusson, K. (2004), *Utvecklingen av de högsta inkomsterna i Sverige 1985–2002*, TCO granskar nr 13/04.

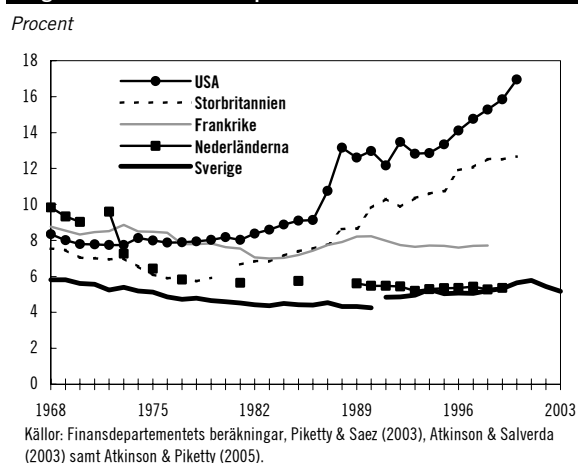
²⁰ Följande datakällor har använts:

USA & Frankrike: Piketty, T. and Saez, E. (2003), *Income Inequality in the United States*, Quarterly Journal of Economics, 118, 1–39.

Storbritannien: Atkinson, A.B., and Piketty, T. editors, (2005), *Top Incomes over the Twentieth Century*, Oxford University Press, volume 1. Kommande publicering. Nederländerna: Atkinson, A.B. and Salverda, W. (2003), *Top Incomes in the Netherlands and the United Kingdom over the Twentieth Century*, Nuffield Collage, Oxford.

decilens inkomstandel är lägre i Sverige än i de övriga studerade länderna. Störst inkomstandel har decil 10 i USA. Utvecklingen över tid har varit ganska odramatisk i Sverige, Frankrike och Nederländerna medan fördelningen blivit ojämna i USA och Storbritannien. Det är från de refererade studierna känt att inkomstutvecklingen varit mer dramatisk högre upp i fördelningen. I diagram 1.9 studeras utvecklingen för den tiondel inom decil 10, dvs. den översta percentilen, som har de högsta inkomsterna.

Diagram 1.9 Den översta percentilens inkomstandel

De mönster som återfanns i tidigare diagram blir här tydligare. Utvecklingen i Storbritannien och, framförallt, i USA avviker kraftigt från övriga länder. I USA var andelen 1998 nästan 17 procent.

I Sverige har inkomstandelen för den hundradel av befolkningen med högst inkomst under 1990-talet ökat från, som lägst, 4,3 procent 1990 till 5,8 procent år 2001. Det är en liten ökning i ett internationellt perspektiv. En del av denna ökning kan dessutom förklaras av att inkomstbegreppet förändrades vid skattereformen 1990/1991.²¹ Efter 2001 har andelen åter minskat något.

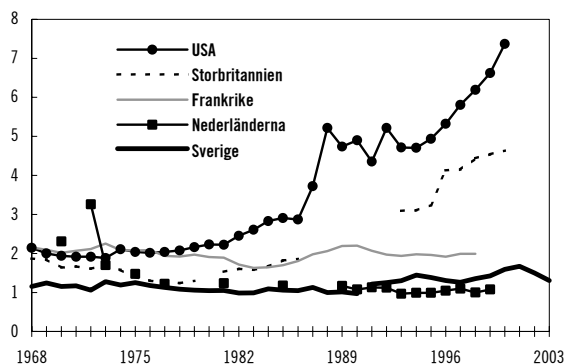
För att tydliggöra utvecklingen för de allra högst betalda redovisas i diagram 1.10 inkomstandelen hos den bäst betalda tusendelen. Denna tusendel omfattar betydligt fler individer än de 50 verkställande direktörer som LO redovisar, datamaterialet medger dock inte ytter-

²¹ Se t.ex. Eklind, B., Hussénus, J. & Johansson, R. (1995), *Fördelningseffekter av skattereformen*, bilaga 5 till SOU 1995:104.

ligare nedbrytning. En tusendel av befolkningen över 25 år med denna typ inkomst motsvarade 3 800 personer 1968 och 6 200 personer 2003.

Diagram 1.10 Den översta tusandelens inkomstandel

Procent

Källor: Finansdepartementets beräkningar, Piketty & Saez (2003), Atkinson & Salverda (2003) samt Atkinson & Piketty (2005).

Utvecklingen för den översta tusandelen följer i stora drag samma mönster som utvecklingen för den översta percentilen. Den ökande andelen under 1990-talet blir dock tydligare. Fram till 1986 varierade andelen mellan 2 och 3 procent i USA. Därefter har den ökat kraftigt och 1998 erhöll den tusendel med högst inkomster 7,4 procent av inkomstsumman. I Sverige har de med högst inkomst en betydligt lägre andel av inkomstsumman, under större delen av perioden ligger andelen på nivåer kring en procent. Under 1990-talet har andelen ökat även i Sverige men med en betydligt lägre takt än i USA och Storbritannien. Även om ökningen i ett internationellt perspektiv framstår som mycket liten så ökade ändå den tusendel med högst inkomster sin andel av inkomstsumman från en knapp procent 1990 till 1,7 procent 2001. Denna ökning på 70 procent kan dock till viss del förklaras av skattereformen 1990/1991. Mellan 1991 och 2001 ökade andelen med 40 procent, från 1,2 till 1,7 procent. Efter 2001 har andelen minskat och var 2003 1,3 procent.

1.4 Ekonomiska drivkrafter

Ett av de fördelningspolitiska nyckeltal som redovisas i tabell 1.1 avser margineffekten, dvs. den del av en inkomstökning som faller bort i form av ökad skatt, minskade bidrag och ökade avgifter. Höga margineffekter påverkar arbetsutbudet negativt genom att det minskar

drivkrafterna för att utbilda sig, arbeta mer, byta arbete eller yrke eller att flytta till orter där arbete finns. Avvägningen mellan rimliga ersättningar och drivkrafter för arbete är av central betydelse. Å ena sidan bör ersättningarna utformas så att de ger rimliga villkor för den enskilde, å andra sidan bör de inte verka hämmande på arbetskraftsutbudet. När arbetskraften utnyttjas till sin fulla potential ökar också de långsiktiga tillväxtpotentialerna i ekonomin.

Drivkrafterna till arbete är emellertid inte bara beroende av hur lönsamt arbete är på marginalen. Det ekonomiska utbytet av arbete har också betydelse för människors vilja att överhuvudtaget arbeta. Margineffekten kompletteras därför med ett annat mått på ekonomiska drivkrafter, ersättningsgraden, vilken mäter skillnaden i individens disponibla inkomst vid arbetslöshet eller sjukskrivning i förhållande till disponibel inkomst vid arbete.²²

Faktaruta 2

Margineffekten visar hur stor andel av en liten bruttolöneökning som faller bort till följd av ökad skatt, ökade avgifter och minskade bidrag. Ju högre margineffekt, desto mindre ökar hushållets disponibla inkomst och desto svagare blir individens ekonomiska drivkrafter att öka sin arbetsinsats. En margineffekt på 100 procent innebär att hela löneökningen går bort och att hushållets disponibla inkomst inte ökar alls.

Ersättningsgraden visar hur stor andel av den disponibla inkomsten, som hushållet får behålla när individen går från arbete till arbetslöshet eller sjukskrivning. Ju högre ersättningsgrad, desto mindre minskar den disponibla inkomsten och desto svagare blir individens ekonomiska drivkrafter. Samtidigt ger försäkringen en högre ersättning. När ersättningsgraden är 100 procent är hushållets disponibla inkomst densamma när individen är arbetslös eller sjukskriven som när individen arbetar.

²² Beräkningsmetoden beskrivs utförligare i bilaga 14 till Långtidsutredningen 2003/2004, (SOU 2004:2), *Vem tjänar på att arbeta?*, sidor 32–38.

1.4.1 Marginaleffekt

I de beräkningar av marginaleffekter som presenterats i den fördelningspolitiska redogörelsen har tidigare arbetslöshetsersättningen minskats vid en ökad löneinkomst. Det innebär att det uppstår en marginaleffekt i arbetslöshetsförsäkringen. Enligt de principer som EU och OECD använder när marginaleffekter beräknas görs ingen reduktion i arbetslöshetsersättningen, vilket innebär att effekten från arbetslöshetsförsäkringen inte inkluderas.²³ I årets fördelningspolitiska redogörelse kommer därför effekten av arbetslöshetsförsäkringen inte att inkluderas i beräkningen av marginaleffekten. Därmed underlättas internationella jämförelser av marginaleffekter och marginaleffekten som begrepp renodlas till att endast mäta löneförändringens effekt på ökade skatter och minskade inkomstrelaterade bidrag.

Detta innebär att den totala marginaleffekten blir lägre än vad som tidigare redovisas. I tabell 1.5 framgår skillnaden mellan de två beräkningsmetoderna. När arbetslöshetsförsäkringen exkluderas minskar marginaleffekten med 5,5 procentenheter mellan 1996 och 2003. Inkluderas arbetslöshetsförsäkringen blir minskningen något större.

Tabell 1.5 Marginaleffekt inklusive och exklusive arbetslöshetsförsäkring

	inkl. akassa	exkl. akassa	skillnad
1996	53,2	45,7	-7,5
1997	53,4	46,2	-7,2
1998	52,2	46,0	-6,2
1999	50,1	44,6	-5,5
2000	47,7	42,6	-5,1
2001	45,1	40,7	-4,4
2002	45,1	39,8	-5,3
2003	45,7	40,2	-5,5

Källa: HEK, SCB, Finansdepartementets beräkningar

Marginaleffekterna har sjunkit kraftigt under perioden 1996–2003. Den genomsnittliga nivån beräknas 2003 uppgå till 40,2 procent, vilket är 5,5 procentenheter lägre än 1996 (tabell 1.6). Den kraftiga minskningen beror främst på kompensationen för den allmänna pensions-

avgiften som införts i tre steg under åren 2000, 2001 och 2002.²⁴ Detta har tillsammans med övriga skatteförändringar bidragit till att minska marginals-katten med 3,2 procentenheter. En annan viktig orsak är att arbetsmarknadsläget förbättrats kraftigt under perioden. Därmed blir färre berättigade till inkomstprövade bidrag som socialbidrag och bostadsbidrag.

Tabell 1.6 Marginaleffekt fördelad på skatte- och bidragssystem 1996–2003

	Procent							Diff.
	96	98	99	00	01	02	03 ³	
Inkomstskatt	39,9	41,7	40,3	38,8	37,5	36,6	36,7	-3,2
Barnomsorgsavgift	0,6	0,5	0,5	0,5	0,4	0,2	0,2	-0,4
Bostadsbidrag	2,6	1,9	1,6	1,5	1,5	1,5	1,8	-0,8
Socialbidrag	2,6	1,7	1,9	1,5	1,0	1,2	1,2	-1,4
Underhållsstöd	- ¹	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,1 ²
Totalt	45,7	46,0	44,6	42,6	40,7	39,8	40,2	-5,5

¹ För 1996 kan ingen marginaleffekt beräknas i underhållsstödssystemet.

² Avser 1997–2002.

³ Avser prognos för 2003.

Källa: HEK, SCB, Finansdepartementets beräkningar

Marginaleffekterna varierar kraftigt mellan olika hushållstyper. Av tabell 1.7 framgår att barnfamiljer har högre marginaleffekter än familjer utan barn och att ensamstående har högre marginaleffekter än hushåll med flera vuxna. Samtliga år har ensamstående hushåll med två eller fler barn de högsta marginaleffekterna. Detta är en grupp där ensamt ansvar för barn och hushåll gör att möjligheten till lönearbete på heltid är begränsat. Deltidsarbete är därför vanligt förekommande, vilket gör att förvärvsinkomsten ofta är lägre än hos andra. Låg förvärvsinkomst ger också ett ökat behov av stöd från olika transfereringssystem. En viktig förklaring till de höga marginaleffekterna för denna grupp är därför att de ofta träffas av kombinationseffekter av skatter, bidrag och barnomsorgsavgifter som tillsammans medför att marginaleffekten blir hög.

Ensamstående barnfamiljer är dock de hushåll för vilka marginaleffekten har minskat kraftigast

²³ Se exempelvis OECD – Taxing Wages 2003.

²⁴ År 2005 togs ytterligare ett steg i kompensationen för den allmänna pensionsavgiften som nu uppgår till 87,5 procent.

under den studerade perioden. För ensamstående med ett barn har marginaleffekten minskat med 11,8 procentenheter och för ensamstående med två eller fler barn har den minskat med 11,1 procentenheter. En kraftig minskning har även skett för samboende familjer med tre eller fler barn där marginaleffekten minskat med 10,2 procentenheter. För övriga hushållstyper är minskningen betydligt mindre och ligger mellan 3,5 och 6,5 procentenheter.

Barnfamiljernas kraftigt minskade marginaleffekter är främst en följd av att färre familjer erhåller bostadsbidrag nu än under mitten av 1990-talet. Detta är en effekt av att gränserna i systemet inte har justerats i samma takt som den allmänna löne- och hyresutvecklingen. En annan viktig faktor till de minskade marginaleffekterna är det kraftigt förbättrade sysselsättningsläget, vilket har minskat behovet av inkomstprövade bidrag

Tabell 1.7 Marginaleffekt för olika hushållstyper 1996-2003

	Procent								Diff 96-03
	96	98	99	00	01	02	03 ¹	Procentenheter	
E0	44,2	44,7	42,9	41,0	39,5	39,2	39,8		-4,4
E1	58,8	57,2	56,5	53,7	50,0	46,3	47,0		-11,8
E2+	62,1	59,4	60,9	57,2	50,1	50,6	51,0		-11,1
S0	42,6	43,9	42,6	40,7	39,2	38,8	39,0		-3,6
S1	45,1	46,6	45,0	42,9	40,8	39,2	39,7		-5,4
S2	47,2	47,4	46,4	44,3	42,5	40,7	40,9		-6,3
S3+	51,5	49,6	47,3	45,2	43,4	41,3	41,3		-10,2
Tot	45,7	46,0	44,6	42,6	40,7	39,8	40,2		-5,5

Anm. E0 = Ensamstående utan barn, E1 = Ensamstående med 1 barn, E2+ = Ensamstående med 2 eller fler barn, S0 = Giftn/sambo utan barn, S1 = Giftn/sambo med 1 barn, S2 = Giftn/sambo med 2 barn, S3+ = Giftn/sambo med 3 eller fler barn.

¹ Avser prognos för 2003.

Källa: HEK, SCB, Finansdepartementets beräkningar

1.4.2 Ersättningsgrad

Ersättningsgraden visar hur stor andel av den disponibla inkomsten som hushållet får behålla när individen blir arbetslös eller sjukskriven. Måttet skiljer sig således från de faktiska ersättningsnivåerna i sjuk- och arbetslöshetsförsäkringarna. Ersättningsnivån visar hur stor andel av lönen som *individen* får behålla vid sjukdom eller arbetslöshet och uppgår 2003 till 80 procent av inkomsten under ett inkomsttak. Ersättningsgraden däremot visar hur stor andel av *disponibel inkomst hushållet* får behålla om

individen blir sjuk eller arbetslös. Det betyder att ersättningsgraden inkluderar effekter av såväl skatter som förändringar av inkomstprövade bidrag och barnomsorgsavgifter. Eftersom ersättningsgraden beräknas utifrån hushållets disponibla inkomster påverkas den också i hög grad av övriga inkomster i familjen. Ersättningsgraden kan således överstiga 80 procent till följd av kombinationseffekter med skatter, bidrag samt övriga inkomster i hushållet.

Ersättningsgraden i detta avsnitt avser endast de offentliga systemen – privata och avtalade förmåner ingår inte. Ökade kostnader i form av resor, måltider etc. som följer av att arbeta har heller inte beaktats.

Arbetslöshet

Den genomsnittliga ersättningsgraden vid arbetslöshet uppgick till 80 procent för 2003. Utvecklingen sedan 1997 pekar på en ökning med 3 procentenheter, vilket framgår av tabell 1.8. Det betyder att drivkrafterna att återgå till arbete har försvagats något under perioden. Å andra sidan kan generösa ersättningar bidra till att fler människor är beredda att byta yrke, bostadsort etc. Ett stort antal förändringar har inträffat som påverkat ersättningsgraden, både i riktning uppåt och nedåt. Den ekonomiska utvecklingen under perioden med ökad sysselsättning och höjda löner bidrar till en sänkt ersättningsgrad eftersom fler då hamnar över inkomsttaket i arbetslöshetsförsäkringen. Men flera regelförändringar som höjer ersättningsgraden har också genomförts. Exempelvis höjdes ersättningsnivån i arbetslöshetsförsäkringen från 75 till 80 procent i slutet av 1997. Även den maximala ersättningen i arbetslöshetsförsäkringen har höjts. Dessa förändringar avspeglar sig också i utvecklingen enligt tabell 1.8. Den högsta ersättningsgraden under perioden nåddes 1998, likaså har ersättningsgraden stigit för 2002 och 2003, bland annat till följd av höjningarna av ersättningsnivåerna i försäkringen.

Sjukdom

Den genomsnittliga ersättningsgraden vid sjukdom var 83 procent för 2003. Det är en minskning med 2 procentenheter sedan 1997. Ersättningsgraden ökade dock i början av perioden, fram till 1998, vilket bland annat kan förklaras av höjningen av ersättningsnivån från

75 till 80 procent. Därefter sjunker ersättningsgraden successivt, vilket delvis beror på att allt fler har inkomster över taket.

Tabell 1.8 Ersättningsgrad vid sjukdom och arbetslöshet 1997–2003

Medelvärde, procent

År	Arbetslöshet	Sjukdom
1997	77	85
1998	80	86
1999	78	85
2000	78	85
2001	78	84
2002	79	84
2003 ¹	80	83
Förändring 1997-2003, procentenheter	3	-2

¹ Avser prognos för 2003.

Källa: HEK, SCB, Finansdepartementets beräkningar

Ersättningsgraden vid sjukdom är högre än vid arbetslöshet, bland annat eftersom inkomsttaket är högre i sjukförsäkringen. Den maximala ersättningen 2003 i arbetslöshetsförsäkringen är 80 procent av 18 700 kronor per månad. De första 100 dagarna är maximal ersättning högre, 80 procent av 20 075 kronor per månad. I sjukförsäkringen uppgår maximal ersättning - efter sjuklöneperioden - till 80 procent av 24 125 kronor per månad. Andelen med inkomster över inkomsttaket är således högre i arbetslöshetsförsäkringen, 40 procent jämfört med knappt 23 procent i sjukförsäkringen.²⁵ Detta innebär att de ekonomiska drivkrafterna att ta sig tillbaka till arbete är svagare vid sjukdom än vid arbetslöshet.

Ersättningsgraden kan också variera kraftigt mellan individer. Det visades bland annat i Långtidsutredningen 2003/2004.²⁶ Exempelvis var det nästan 40 procent av populationen som hade en ersättningsgrad på 90 procent eller mer i den allmänna sjukförsäkringen. I arbetslöshetsförsäkringen var det drygt 20 procent som hade en ersättningsgrad över 90 procent.

²⁵ Siffrorna avser 2003 och har beräknats för personer i åldern 16–64 år. I arbetslöshetsförsäkringen har inkomsttaket beräknats utifrån ersättningen de 100 första dagarna.

²⁶ Bilaga 14 till Långtidsutredningen 2003/2004, (SOU 2004:2), "Vem tjänar på att arbeta?".

1.5 Inkomstförändring mellan 2002 och 2005 – effekter av regler och ekonomi

Hushållens disponibla inkomster styrs framförallt av den ekonomiska och demografiska utvecklingen men påverkas även av hur reglerna i skatte- och bidragssystemen förändras. Förändringar av ekonomisk karaktär kan t.ex. utgöras av en ökad sysselsättning som medför att fler får löneinkomst samtidigt som färre får arbetslöshetsersättning, vilket i regel innebär att hushållens disponibla inkomst ökar. Regelförändringar är således förändringar som är direkt kopplade till skatte- och bidragssystemen som t.ex. ändrade ersättningsnivåer i socialförsäkringssystemet eller höjt barnbidrag.

Faktaruta 3

Viktigaste regelförändringarna under 2002–2005

Transfereringssystemen

I arbetslöshetsförsäkringen höjdes högsta dagersättning från 580 kronor till 680 kronor och den lägsta från 270 kronor till 320 kronor från 1 juli 2002. Samtidigt infördes ett högre ersättningsbelopp (730 kronor) under de första 100 dagarna. I föräldraförsäkringen höjdes grundnivån i försäkringen från 120 kronor till 150 kronor 2003 och 180 kronor 2004.

Skattesystemet

Inkomstskatten har sänkts för 2005 genom att skattereduktionen för den allmänna pensionsavgiften har höjts från 75 procent till 87,5 procent. Samtidigt höjdes även grundavdraget för låg och medelinkomsttagare med 2400 kronor. Grundavdraget har även justerats 2003.

Gränsen för vid vilken inkomst statlig skatt börjar betalas räknas varje år upp med konsumentprisutvecklingen plus två procent. För 2005 har ett avsteg från detta gjorts och gränsen har räknats upp med konsumentprisutvecklingen plus 1 procent. Det innebär att något fler kommer att betala statlig inkomstskatt under 2005 än vad som var fallet under 2004.

För gifta/samboende höjdes gränsen för förmögenhetsskatt till 3 000 000 kronor år 2005. Milavdraget för arbetsresor höjdes från 16 till 17 kronor.

Pensionssystemet

Under 2003 utbetalades ålderspension till de fyllda 65 år för första gången från det nya pensionssystemet. Införandet av nya systemet sker gradvis till och med 2017.

Övergången innebär bland annat att alla intjänandeår numera ligger till grund för pensionens storlek, till skillnad från ATP i vilket de 15 bästa intjänandeåren är avgörande.

Pensionen i det reformerade systemet utgörs av inkomstgrundad pension, garantipension samt bostadstillägg. Det sistnämnda är ett inkomstprövat tillägg som påverkas av inkomst och bostadskostnad.

Tabell 1.9 Betydelse för hushållets disponibla inkomst av regler och ekonomi 2002–2005

Kronor

	Nivå 2002 ¹	Nivå 2005	Förändring totalt	därav regler	därav ekonomi
Faktorinkomst	246 200	261 200	15 000	-200 ²	15 200
Skattepliktig transferering	89 600	97 800	8 200	5 200	3 000
varav pensionärer	194 100	218 800	24 700	15 200	9 500
Skattefri transferering ³	15 700	15 700	0	0	0
Negativ transferering	101 900	111 500	9 600	100	9 500
varav pensionärer	65 600	80 300	14 700	7 300	7 400
Disponibel inkomst	249 600	263 200	13 600	4 900	8 700

¹ Uttryckt i 2005 års priser

² Förändringen beror på införandet av en extra månad i föräldraförsäkringen

³ Sammantagen effekt understiger 50 kronor och avrundas därför till 0

Källa: HEK, SCB, Finansdepartementets beräkningar

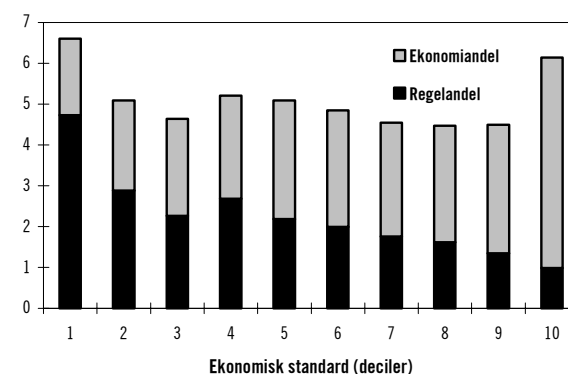
Av tabell 1.9 framgår hur regler och ekonomi påverkat den disponibla inkomsten och dess beståndsdelar. Beräkningarna är statiska och tar således inte hänsyn till eventuella beteendeförändringar som de förändrade reglerna kan ha genererat.

I reala termer har den disponibla inkomsten ökat med ca 13 600 kronor (ca 5,4 procent) mellan åren 2002 och 2005. En tredjedel av förändringen kan förklaras av förändrade regler medan två tredjedelar beror på den ekonomiska utvecklingen. Regelförändringarna har framför-

allt påverkat de skattepliktiga transfereringarna. I huvudsak är detta en effekt av införandet av nya regler för garantipension, där ersättningsbeloppen höjts samtidigt som de gjorts skattepliktiga. Reformen som sådan genomfördes dock så att ingen pensionär fick försämrad ekonomi. I tabellen framgår effekten av reformen där såväl de skattepliktiga transfereringarnas som de negativa transfereringarnas utveckling särredovisats för pensionärshushållen. Resultaten visar att regelförändringarna bidragit till att öka både de skattepliktiga och negativa transfereringarna för pensionärer. För den yrkesaktiva delen av befolkningen har däremot de negativa transfereringarna minskat.²⁷ När hela befolkningen studeras tar dock dessa två effekter ut varandra, vilket gör att de regelförändringar som skett i skattesystemet under åren 2002–2005 inte betyder särskilt mycket för den disponibla inkomstens utveckling på aggregerad nivå.

Diagram 1.11 Betydelse för hushållets disponibla inkomst av regler och ekonomi i olika deciler 2002–2005

Procent

Källa: SCB, HEK, Finansdepartementets beräkningar

Den disponibla inkomsten har sammantaget förändrats relativt likartat i samtliga deciler, med undantag för decil 1 och 10 (diagram 1.11). När orsaken till förändringen delas upp i regelförändringar respektive ekonomieffekter kan det dock konstateras att de regelförändringar som genomförts under perioden har haft en större betydelse för förändringen i disponibel inkomst i hushåll med låg ekonomisk standard än hos andra hushåll. För hushåll med lägst ekonomisk standard (decil 1) har regelförändringarna

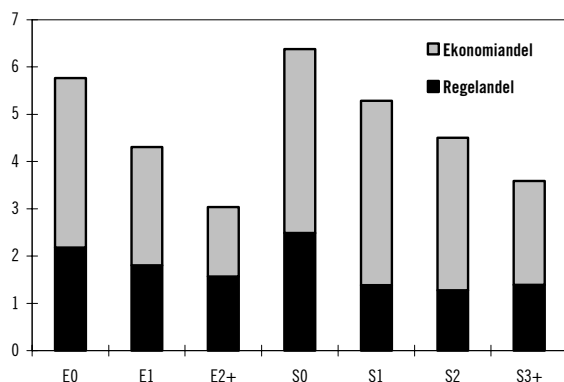
²⁷ För den yrkesaktiva befolkningen har de negativa transfereringarna minskat med i genomsnitt 2 600 kronor.

inneburit att den disponibla inkomsten ökat med knappt 5 procent. Den procentuella regelförändringen avtar sedan ju högre ekonomisk standard hushållen har. För hushåll i decil 5 har regelförändringarna inneburit att inkomsterna ökat med 2,2 procent och för hushåll med högst ekonomisk standard (decil 10) är ökningen 1 procent. Den ekonomiska utvecklingen beräknas öka den disponibla inkomsten med ca 2–3 procent i samtliga deciler, med undantag för decil 10 där ekonomin bidragit till en kraftigare ökning (ca 5,2 procent).

Sett till olika hushållstyper har den disponibla inkomsten förbättrats mest för ensamstående och samboende utan barn (diagram 1.12). För samtliga familjer är det den ekonomiska utvecklingen som bidragit mest till den förbättrade familjeekonomin medan regelförändringar svarar för en mindre del. Regelförändringarna har varit mest betydelsefulla för ensamstående och samboende utan barn, där de bidragit till att öka den disponibla inkomsten med 2,0–2,5 procent.

Diagram 1.12 Betydelse för hushållets disponibla inkomst av regler och ekonomi i olika hushållstyper 2002–2005

Procent

Källa: SCB, HEK, Finansdepartementets beräkningar

Anm. E0 = Ensamstående utan barn, E1 = Ensamstående med 1 barn, E2+ = Ensamstående med 2 eller fler barn, S0 = Giftn/sambo utan barn, S1 = Giftn/sambo med 1 barn, S2 = Giftn/sambo med 2 barn, S3+ = Giftn/sambo med 3 eller fler barn.

För att stärka barnfamiljernas ekonomiska situation har regeringen aviserat att en miljard kronor skall satsas på barnfamiljer under 2006. Satsningen innebär förslag om ett barnstillägg för studerande med barn, att bostadsbidragen för barnfamiljer förbättras och att underhållsstödet för ensamstående föräldrar stärks. Därutöver har regeringen även aviserat att barnbidraget skall höjas och att flerbarnstillägg skall införas redan från det andra barnet. När dessa förändringar träder i kraft kan skillnaderna mellan barn-

familjernas ekonomiska resurser och övriga hushåll förväntas minska.

2 Ekonomisk standard och fördelning för olika grupper 2002

Ekonomisk standard är ett begrepp som ofta används vid fördelningsanalyser. Som mått på ekonomisk standard används i regel hushållets disponibla inkomst justerad för försörjningsbörda. I detta avsnitt redovisas inledningsvis hur den disponibla inkomsten är sammansatt, dvs. vilka olika slags inkomster, transfereringar och skatter som påverkar den. Därefter diskuteras varför och hur ekonomisk standard beräknas. I det följande avsnittet beskrivs hur olika grupper fördelar sig efter ekonomisk standard. Slutligen följer ett avsnitt där sambandet mellan fördelningen av ekonomisk standard och arbetslöshet belyses.

2.1 Sammansättning av disponibel inkomst

Den disponibla inkomsten är sammansatt av ett antal olika komponenter; lön, kapitalinkomst, skattepliktiga och skattefria transfereringar, med avdrag för direkt skatt som utgör en negativ transferering. Betydelsen av olika inkomstslag varierar mellan olika individer. I detta avsnitt beskrivs sammansättningen av individernas disponibla inkomst för olika typer av hushåll.

I tabell 2.1 redovisas genomsnittlig löne- och företagarinkomst, kapitalinkomst samt skattepliktiga och skattefria transfereringar för olika hushållstyper. Kapitalinkomst utgörs av ränta, utdelning och kapitalvinst. Skattepliktiga transfereringar består av t.ex. ålderspension, föräldrapenning, vuxenstudie- och arbetsmarknadsstöd samt sjukpenning. De viktigaste skattefria transfereringarna är barnbidrag, underhållsstöd, studiebidrag samt social- och bostadsbidrag. I beräkningen av den individuella disponibla inkomsten har de hushållsrelaterade transfereringarna (barnbidrag, social- och bostadsbidrag) delats lika mellan makar. Även hushållets disponibla inkomst redovisas för att visa skillna-

Tabell 2.1 Sammansättning av individuell disponibel inkomst i olika hushållsgrupper i åldern 20 år och äldre 2002

Medelvärde, kronor per person och år

Hushållsgrupper	Löne- och företagar- inkomst	Kapital- inkomst	Skattepliktig transferering	Skattefri transferering	Negativ transferering	Individuell disponibel inkomst	Hushållets disponibla inkomst
Samtliga	148 500	15 900	59 100	8 800	68 500	165 300	273 100
Ensamstående utan barn	160 300	10 600	35 600	9 700	63 200	154 500	154 500
Ensamstående med barn	164 600	9 600	37 500	35 400	65 200	184 500	206 300
Samboende utan barn	197 900	19 700	42 200	2 200	81 900	182 200	366 000
Samboende med barn	219 800	14 200	28 600	13 500	84 500	193 400	392 300
Ensamstående pensionär	3 500	19 000	129 100	9 300	37 200	123 800	123 800
Samboende pensionär	9 200	22 400	146 900	1 000	50 800	129 300	254 800
Kvinnor	113 800	11 400	57 200	10 6700	51 800	142 000	266 800
Ensamstående utan barn	138 900	7 000	41 600	11 300	55 100	144 600	144 600
Ensamstående med barn	141 600	6 800	38 300	40 200	55 200	172 200	194 500
Samboende utan barn	161 300	13 300	38 000	2 700	62 900	153 800	364 000
Samboende med barn	156 000	8 500	36 100	14 300	60 000	155 800	392 300
Ensamstående pensionär	2 500	20 100	119 800	11 400	33 200	120 800	120 800
Samboende pensionär	5 500	11 700	99 400	900	26 200	91 600	246 700
Män	185 000	20 600	61 100	6 800	86 000	189 800	279 700
Ensamstående utan barn	175 300	13 000	31 300	8 500	68 900	161 500	161 500
Ensamstående med barn	254 000	20 800	34 300	18 900	104 000	232 300	251 900
Samboende utan barn	238 500	26 700	46 900	1 700	103 000	213 800	368 100
Samboende med barn	283 800	19 900	21 000	12 600	108 900	231 000	392 200
Ensamstående pensionär	6 000	16 100	152 700	4 000	47 400	131 500	131 500
Samboende pensionär	12 200	30 800	184 584	1 000	70 200	159 200	261 300

Källa: HEK, SCB, Finansdepartementets beräkningar

den mellan individens och hushållets disponibla inkomst för hushåll med fler än en person.

Löne- och företagarinkomst utgör det största enskilda inkomstslaget i samliga hushållstyper bortsett från pensionärshushåll. I tabellen framgår att löne- och företagarinkomsten varierar mellan olika hushållstyper. Framför allt är den låg bland pensionärshushållen vars huvudsakliga försörjningskälla utgörs av skattepliktig transferering i form av ålderspension. Män har genomgående högre genomsnittlig löne- och företagarinkomst än kvinnor. Skillnaderna mellan kvinnor och män när det gäller löne- och företagarinkomst är störst bland barnhushållen. Ensamstående kvinnor med barn har i genomsnitt 141 600 kronor jämfört med ensamstående män med barn som har 254 000 kronor. Fler kvinnor än män är ensamstående med barn.

Pensionärer har högre kapitalinkomster än yngre grupper. Samboende pensionär har i genomsnitt 22 400 kronor jämfört med ensamstående hushåll med barn som endast har 9 600 kronor. Män har också högre genom-

snittlig kapitalinkomst än kvinnor, med undantag för ensamstående kvinnliga pensionärer.

Av tabellen framgår också hur skattefria transfereringar varierar mellan olika hushållstyper. Barnfamiljer har en hög andel skattefria transfereringar. En stor del av dessa utgörs av barnbidraget, som är 11 400 kronor per barn och år exklusive eventuella flerbarnstillägg. Kvinnor har genomgående högre genomsnittliga skattefria transfereringar än män. Till exempel får ensamstående kvinnor med barn i genomsnitt 40 200 kronor per år skattefria transfereringar. Det kan jämföras med samboende män utan barn som endast får 1 700 kronor per år i genomsnitt.

Som framgår av tabellen varierar den disponibla inkomsten beroende på kön och hushållstyp. Pensionärer har lägst individuella disponibla inkomst. Ensamstående män och samboende män har högre disponibel inkomst än motsvarande grupper bland kvinnor.

2.2 Försörjningsbördans betydelse för hushållets ekonomiska standard

Vid analyser av levnadsstandarden utgår man vanligtvis från hushållets disponibla inkomst. Hushållet är centralt. För det första antas att varje enskild individs ekonomiska standard bestäms av hela hushållets inkomster. Inte bara den egna, utan även de inkomster andra i hushållet har, får betydelse. För det andra påverkar hushållets sammansättning vilken standard som uppnås. Ju fler personer som ska försörjas på en viss disponibel inkomst, desto lägre ekonomisk standard.

För att kunna jämföra disponibla inkomster mellan olika stora hushåll måste man alltså ta hänsyn till hur många som ska försörjas på inkomsten. Det enklaste vore att helt enkelt dividera inkomsten med antalet hushållsmedlemmar och på så sätt beräkna inkomst per person. Denna metod tar dock inte hänsyn till de stordriftsfördelar som finns i större hushåll. För att två samboende personer ska ha samma ekonomiska standard som en ensamstående krävs inte en dubbelt så stor disponibel inkomst. Man kan dela på fasta kostnader för telefon, el, tv-licens och bostadskostnaden är oftast inte dubbelt så stor.

För att ta hänsyn till dessa stordriftsfördelar brukar man justera hushållets disponibla inkomst för försörjningsbördan genom att dividera inkomsten med en s.k. ekvivalensskala. Det beräknade måttet benämns hushållets ekonomiska standard. Varje individ i hushållet tilldelas denna ekonomiska standard, dvs. standarden antas vara lika stor för alla i hushållet.

Det finns flera olika ekvivalensskalor som antar olika grad av stordriftsfördelar. Hushållets levnadsstandard kan inte direkt observeras, vilket gör att det inte går att uttala sig säkert om vilka skalor som bäst beskriver de sanna stordriftsfördelarna. Vissa skalor kan uteslutas som orimliga, men det återstår skalor i ett brett spann som är rimliga. I Finansdepartementets analyser används den så kallade PEL-skalen.²⁸

Av tabell 2.2 framgår hur den ekonomiska standarden beräknas från hushållets disponibla inkomst. En vuxen person med en disponibel inkomst på 150 000 kronor per år har

motsvarande ekonomiska standard. Om två personer med lika stor individuell disponibel inkomst bor tillsammans kommer hushållets disponibla inkomst att vara 300 000 kronor. Personernas, och hushållets, ekonomiska standard kommer dock att vara högre än för den ensamstående. Deras ekonomiska standard blir 185 000 kronor. Det är 23 procent mer än de skulle ha haft som två separata hushåll.

Tabell 2.2 Exempel på beräkning av ekonomisk standard utifrån disponibel inkomst

Hushållet	Hushållets disponibla inkomst	Ekvivalensskala (PEL)	Hushållets ekonomiska standard
1 vuxen	150 000	1,00	150 000/1,00 = 150 000
2 vuxna	300 000	1,62	300 000/1,62 = 185 000
2 vuxna 1 barn	300 000	2,00	300 000/2,00 = 150 000

Av tabell 2.2 framgår också hur hushållets ekonomiska standard påverkas om de samboende har ett barn. Givet att hushållets disponibla inkomst fortfarande är 300 000 kronor kommer den ekonomiska standarden att minska till följd av att barnet innebär att fler ska försörjas på samma inkomst. Den ekonomiska standarden blir 150 000 kronor, vilket motsvarar en minskning med ungefär 20 procent.

Stordriftsfördelar och hur många som ska försörjas har således avgörande betydelse vid beräkning av människors ekonomiska standard. För att en ensamstående ska ha samma ekonomiska standard som två samboende med vardera en månadslön på 16 000 kronor krävs att den ensamstående har en månadslön på 19 960 kronor, allt annat lika.

2.2.1 Indelning i grupper efter ekonomisk standard – deciler

Vid analyser av hur den ekonomiska standarden fördelar sig i befolkningen brukar man ofta dela in befolkningen i tio lika stora grupper efter ekonomisk standard, så kallade deciler. Se faktaruta 1.

Ekonomisk standard beräknas normalt utifrån årsinkomster. I tabell 2.3 redovisas gränserna för ekonomisk standard i de olika decilerna omräknat till månadsbelopp för 2002. I decil 2 finns exempelvis alla de som lever i hushåll där

²⁸ Se underbilaga 3.

den ekonomiska standarden ligger mellan 7 500 kronor och 8 900 kronor. För en ensamstående utan barn är den ekonomiska standarden detsamma som den disponibla inkomsten eftersom ekvivalensvikten är 1, men för övriga hushållstyper är värdet på den ekonomiska standarden inte direkt kopplat till hur många kronor hushållet har att röra sig med.

Tabell 2.3 Gränsvärden på ekonomisk standard i olika deciler 2002

Genomsnittligt månadsbelopp, kronor

	Undre gräns	Övre gräns
Decil 1	–	7 499
Decil 2	7 500	8 899
Decil 3	8 900	10 099
Decil 4	10 100	11 299
Decil 5	11 300	12 499
Decil 6	12 500	13 799
Decil 7	13 800	15 299
Decil 8	15 300	17 299
Decil 9	17 300	20 799
Decil 10	20 800	–

Källa: HEK, SCB, Finansdepartementets beräkningar

Storleken på den disponibla inkomsten i genomsnitt per månad för olika hushållstyper i olika deciler redovisas i tabell 2.4. Detta ger en bild av hur mycket pengar en viss hushållstyp har i grupper med olika ekonomisk standard. Ensamstående utan barn i decil 1 har i genomsnitt 4 900 kronor i månaden, medan de i decil 10 i genomsnitt har 31 100 kronor i

månaden. Samboende med två barn i decil 1 har i genomsnitt 13 200 kronor per månad medan de i decil 10 i genomsnitt har 70 600 kronor per månad.

Av tabellen framgår att det krävs olika stora disponibla inkomster för olika hushållstyper för att uppnå en viss ekonomisk standard.

För att tydliggöra vilken betydelse hushållsammansättningen har för i vilken decil individer hamnar har ett antal typfallsberäkningar gjorts. Hushållens disponibla inkomst och ekonomiska standard har beräknats med olika månadslöner. Gällande regler för skatter och transfereringar har använts i beräkningen. Barnhushållen erhåller barnbidrag, den ensamstående med två barn erhåller dessutom underhållsstöd och, vid månadslön upp till ca 24 000 kronor, även bostadsbidrag.

I tabell 2.5 redovisas exempel på vilken decil olika hushåll hamnar i vid varierande månadslöner. Oavsett månadslön får ensamstående med två barn lägst ekonomisk standard medan samboende utan barn får högst ekonomisk standard. En ensamstående med två barn med 26 000 kronor i månadslön hamnar inte högre än i decil 3. Samboende utan barn har en högre ekonomisk standard redan vid månadslöner på 12 000 kronor. Den ekonomiska standarden för ensamstående med två barn ökar mycket lite med högre månadslön. Förklaringen till detta är att hushållet erhåller inkomstrelaterade bostadsbidrag som trappas av när inkomsten ökar.

Tabell 2.4 Disponibel inkomst per månad för hushåll efter ekonomisk standard 2002

Medelvärde kronor per månad

Inkomstgrupp	Disponibel inkomst			Sammanboende				
	utan barn	Ensamstående med barn	pensionär	utan barn	med 1 barn	med 2 barn	med 3+ barn	pensionär
Decil 1	4 900	10 200	6 000	8 200	10 700	13 200	16 700	10 100
Decil 2	7 800	14 000	7 800	12 800	15 600	18 400	21 900	12 800
Decil 3	9 000	15 300	9 000	14 600	17 900	21 200	25 500	14 600
Decil 4	10 100	16 100	10 000	16 500	20 400	24 100	28 200	16 400
Decil 5	11 400	17 600	11 400	18 400	22 800	26 900	31 100	18 500
Decil 6	12 800	19 900	12 700	20 900	25 500	29 900	34 700	20 700
Decil 7	14 300	22 800	14 300	23 200	28 500	33 500	38 400	22 900
Decil 8	16 000	24 500	15 800	26 200	32 000	37 900	43 900	26 100
Decil 9	18 600	32 100	18 600	30 500	37 300	43 900	49 800	30 200
Decil 10	31 100	48 200	37 700	47 500	64 100	70 600	81 400	56 900
Samtliga	13 100	17 100	10 400	30 300	30 800	33 600	33 100	21 900
Antal hushåll	1 444 800	222 100	675 200	585 200	216 800	336 700	145 700	432 200

Källa: HEK, SCB, Finansdepartementets beräkningar

Beroende på hushållets sammansättning ger en viss månadslön betydande skillnader i ekonomisk standard. Med en månadslön på 16 000 kronor hamnar en ensamstående med två barn i decil 1, medan samboende utan barn (med samma månadslöner) hamnar i decil 7. Ensamstående utan barn och samboende med två barn hamnar i decil 4.

Tabell 2.5 Ekonomisk standard vid olika månadslöner för fyra hushållstyper. Typfall 2002

Deciltillhörighet

Månadslön (brutto) per vuxen	Ensamstående		Samboende	
	två barn	utan barn	två barn	utan barn
12 000	1	2	2	4
14 000	1	3	3	5
16 000	1	4	4	7
18 000	2	6	5	8
20 000	2	7	6	8
22 000	2	7	6	9
24 000	2	8	7	9
26 000	3	9	8	10

Anm. Samboende antas ha samma månadslön

Källa: Finansdepartementets beräkningar

2.3 Ekonomisk standard och dess fördelning för olika grupper

När den ekonomiska standarden jämförs mellan olika grupper är det oftast medelvärden eller medianvärden som jämförs. I detta avsnitt redovisas istället var olika grupper befinner sig i fördelningen av ekonomisk standard. Detta ger en mer nyanserad bild av hur t.ex. barnfamiljernas ekonomiska standard ser ut jämfört med övriga hushåll. Beskrivningen visar också vilka grupper som har den lägsta ekonomiska standarden, och vilka som har den högsta.

Hela befolkningens ekonomiska standard beskrivs, dvs. även barn och pensionärer ingår. Alla i ett hushåll antas ha samma ekonomiska standard. Indelningen i olika undergrupper, t.ex. efter kön, sker med ledning av individernas egenskaper om inte annat anges.

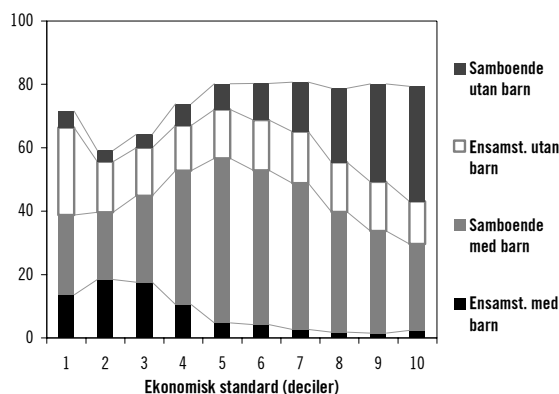
Man bör komma ihåg att en enskild persons ekonomiska standard också påverkas av andra personer i hushållet.

2.3.1 Hushållstyper

Om man tittar på hela befolkningen och studerar i vilka deciler olika hushåll finns ser man att samboende utan barn främst förekommer i grupperna med högre ekonomisk standard, och ensamstående med barn i grupperna med lägre ekonomisk standard. Samboende med barn finns framför allt i decilerna 4–7 och i mindre grad i de högsta och lägsta decilerna. Ensamstående utan barn är relativt jämnt fördelade i inkomstfördelningen, bortsett från att de är överrepresenterade i decil 1. Stordriftsfördelar och hur många som försörjer sig på inkomsten får ett tydligt genomslag i fördelningen av ekonomisk standard. Men även andra förhållanden påverkar hushållstypernas fördelning över decilerna, t.ex. månadslöner och arbetstid.

Diagram 2.1 Hushållstyper i deciler 2002

Procent

Anm. Pensionärer och övriga hushåll redovisas inte i diagrammet och därför summerar inte staplarna till 100 procent.

Källa: HEK, SCB, Finansdepartementets beräkningar

Antalet barn i hushållet har stor betydelse, vilket framgår av tabell 2.6. Av befolkningen lever 9 procent i hushåll med samboende vuxna och ett barn. De är underrepresenterade i den lägre delen av fördelningen (decil 1–5). De utgör 5 procent i gruppen med lägst ekonomisk standard, och 10 procent av gruppen med högst standard. För hushåll med minst tre barn gäller motsatsen. En tiondel av befolkningen lever i ett sådant hushåll. De är underrepresenterade i de högre decilerna och utgör endast 3 procent av gruppen med högst standard.

Tabell 2.6 Andel i befolkningen i grupper med olika ekonomisk standard fördelade efter hushållstyp 2002

Procent

Decil	Ensamstående, antal barn			Samboende, antal barn			
	0	1	2+	0	1	2	3+
1	28	4	10	5	5	9	10
2	16	7	12	3	4	7	10
3	15	6	11	4	3	10	14
4	14	6	4	7	7	18	17
5	15	3	1	8	9	27	16
6	16	2	2	12	11	25	12
7	16	2	1	16	14	24	9
8	16	1	0	23	13	19	6
9	15	1	1	31	11	17	5
10	13	1	1	36	10	14	3
Totalt	17	3	4	15	9	17	10

Anm. Andelarna i en rad summerar inte till 100 procent då pensionärshushåll och övriga hushåll inte redovisas i tabellen.

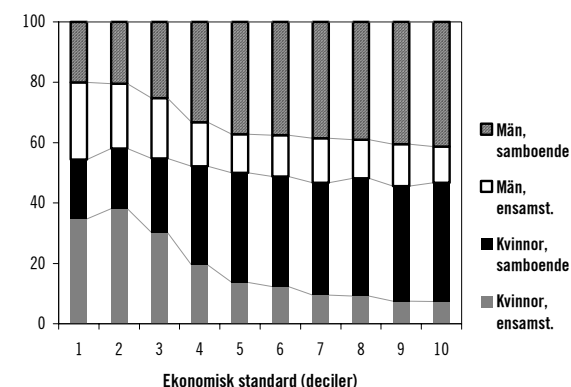
Källa: HEK, SCB, Finansdepartementets beräkningar

2.3.2 Kvinnor och män

I diagram 2.2 visas den ekonomiska standarden för kvinnor (inklusive flickor) och män (inklusive pojkar). Ensamstående kvinnor är överrepresenterade i de lägre decilerna och underrepresenterade i de högre. Totalt sett fördelar sig kvinnor och män relativt lika över decilerna. Andelen kvinnor är högst i decil 2 och 3 där de utgör cirka 57–58 procent. Många kvinnor med barn och ensamstående pensionärer finns i dessa deciler.

Diagram 2.2 Kvinnor och män i deciler 2002

Procent

Källa: HEK, SCB, Finansdepartementets beräkningar

En förklaring till den relativt jämna fördelningen mellan kvinnor och män är antagandet att alla i ett hushåll har samma ekonomiska standard. Detta medför att samboende kvinnor och män

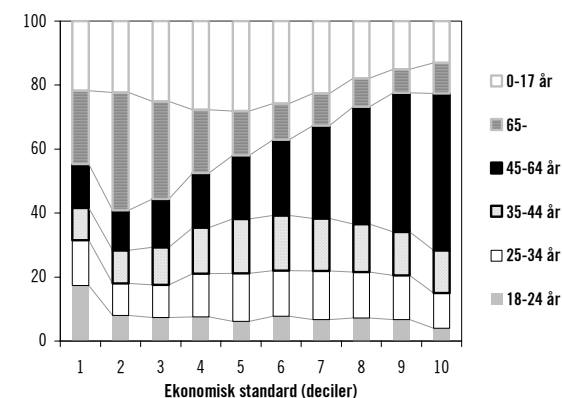
per definition alltid har samma standard. Detta är ett antagande som kan ifrågasättas och intresset inom forskningen har ökat kring hur ekonomiska resurser fördelas inom hushållet. I en årlig bilaga till budgetpropositionen beskrivs utförligt kvinnors och mäns individuella ekonomiska resurser.²⁹

2.3.3 Åldersgrupper

Den ekonomiska standarden beror också på var i livscykeln hushållsmedlemmarna befinner sig. I diagram 2.3 är befolkningen indelad efter ålder och ekonomisk standard. Andelen barn 0–17 år är ganska jämnt fördelad i decil 1–7, men avtar i de högre decilerna. Ungdomar i åldern 18–24 år är överrepresenterade i decil 1 och underrepresenterade i decil 10, men är jämnt fördelade i decilerna 2–8. Orsaken till den höga andelen i decil 1 är att många i denna åldersgrupp studerar och ännu inte etablerat sig på arbetsmarknaden. Arbetslösheten är också högre bland ungdomar. Personer 25–34 år och 35–44 år är ungefär lika fördelade i alla inkomstgrupper, men är något vanligare i mitten av inkomstfördelningen.

Diagram 2.3 Ålderssammansättningen i deciler 2002

Procent

Källa: HEK, SCB, Finansdepartementets beräkningar

Andelen personer i åldern 45–64 år ökar däremot tydligt med ökande inkomst, från ca 14 procent i decil 1 till 49 procent i decil 10. Denna åldersgrupps starka ställning förklaras delvis av att de som är yrkesaktiva nått långt i karriären,

²⁹ Fördelning av ekonomiska resurser mellan kvinnor och män, Prop. 2004/05:1, bilaga 4.

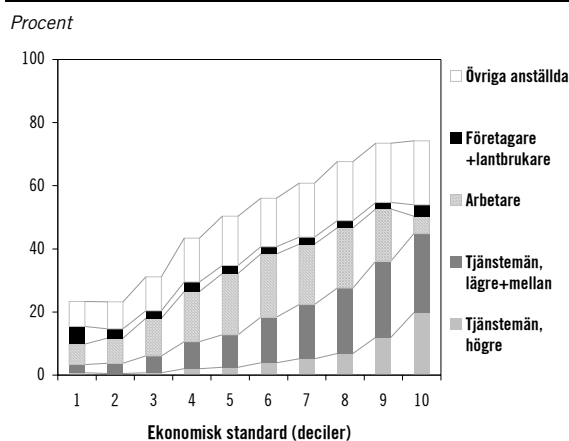
men också av att det ofta handlar om samboende hushåll med utflugna barn.

Personer över 65, oftast ålderspensionärer, är vanligast i decil 2–4. Det är stor skillnad mellan ensamstående och samboende pensionärer. I de lägre decilerna är det främst ensamstående pensionärer, i de högre samboende.

2.3.4 Socioekonomiska grupper

Den socioekonomiska indelningen används t.ex. i välfärdsanalyser och kan tjäna som indikatorer för den sociala miljön.³⁰ Det övergripande mönstret är att de som är förvärvsaktiva har högre ekonomiska standard, och de som inte är förvärvsaktiva har lägre. Personer som var arbetslösa någon gång under 2002 förekommer inom alla socioekonomiska grupper i åldrarna 18-64 år, såväl bland de som klassas som förvärvsaktiva som bland dem som inte gör det.

Diagram 2.4 Socioekonomisk grupp för förvärvsaktiva i deciler 2002

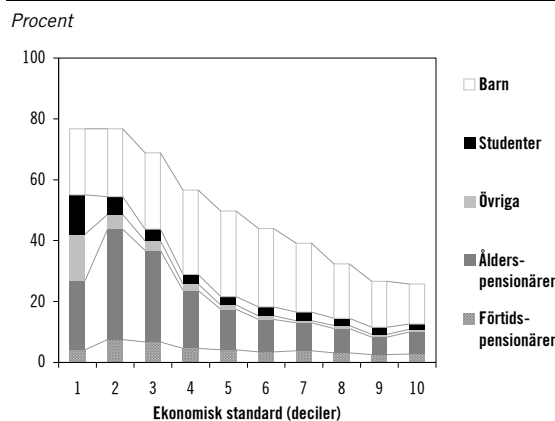
Källa: HEK, SCB, Finansdepartementets beräkningar

Bland de förvärvsaktiva, se diagram 2.4, är ett tydligt mönster att andelen tjänstemän ökar med stigande inkomster – från 3 procent i decil 1 till 45 procent i decil 10. Arbetare är vanligast i decil 4–9, där de utgör ca 19 procent av befolkningen, men de är mindre vanliga i de lägre och den högsta decilen. Övriga anställda, dvs. anställda för vilka socioekonomisk klassificering saknas, ökar något med ökande inkomst. Andelen

företagare är högst i decil 1 och 10, och ganska jämnt fördelade i övriga deciler.

Andelen ej förvärvsaktiva, se diagram 2.5, minskar med ökande decil. I denna grupp ingår ålderspensionärer, barn, studenter, förtidspensionärer etc. Ålderspensionärer och barn har kommenterats i föregående avsnitt. Studerande är vanligast i de lägre decilerna. I decil 1 utgör de 13 procent av befolkningen. Redan i decil 2 har denna andel minskat till 6 procent. Från decil 3–10 faller sedan andelen svagt från 4 till 2 procent. Förtidspensionärer är vanligast i decil 2–3 där de utgör cirka 7 procent. Inom övriga deciler är andelen svagt fallande med ökande decil – från nära 5 procent i decil 4 till cirka 3 procent i de högre decilerna. Gruppen övriga är störst i den lägsta decilen, 15 procent, och minskar sedan med stigande inkomster från 5 procent i decil 2 till 1 procent i decil 10.³¹

Diagram 2.5 Socioekonomisk grupp för ej förvärvsaktiva i deciler 2002

Källa: HEK, SCB, Finansdepartementets beräkningar

2.3.5 Sysselsättning

I diagram 2.6 visas sysselsättningens omfattning för hela hushållet på årsbasis i olika deciler. I de lägsta decilerna är det relativt vanligt att ingen i hushållet varit sysselsatt. I decil 1 lever ca 60 procent i hushåll där ingen vuxen varit sysselsatt och endast två procent bor i hushåll där två vuxna varit helårssysselsatta. Med helårssysselsatt avses personer som varit sysselsatta minst 90 procent av årsarbetstiden. I gruppen "Annat" finns hushåll där ingen varit helårss-

³⁰ Den socioekonomiska indelningen sker efter flera olika kriterier, eftersom ingen enskild indelningsgrund kan beakta alla de faktorer som påverkar en persons ställning. I indelningen beaktas en persons livsskede, yrke och yrkeställning.

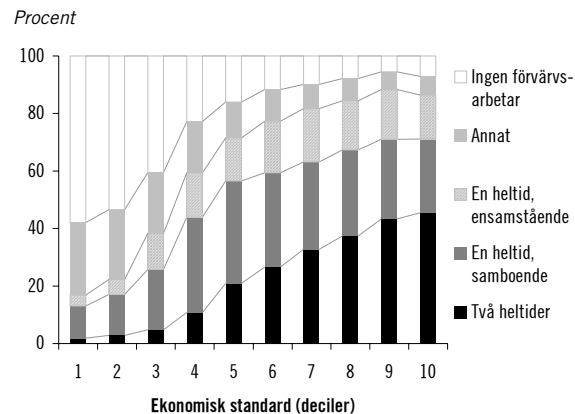
³¹ I gruppen övriga ingår personer som inte ingår i någon annan grupp. Nära 40 procent av gruppen var arbetslösa någon gång under 2002.

sysselsatt, men minst en person varit sysselsatt en del av året (upp till 89 procent av årsarbetstiden).

Hushåll med en ensamstående heltidsarbetande är relativt jämnt fördelade över decilerna 4–9 och färre i de lägre decilerna. Detsamma gäller för samboende hushåll med en heltidsarbetande, medan andelen med två heltidsarbetande stiger kraftigt i de högre decilerna.

I decil 10 lever 86 procent av individerna i hushåll där minst en person är helårssysselsatt.

Diagram 2.6 Sysselsättnings omfattning i hushållen i deciler 2002

2.3.6 Månadslöner

Månadslönen brukar vanligen vara det som avses i diskussionen om låg- och höginkomsttagare.

I HEK finns uppgift om månadslöner. Uppgiften avser en viss månad, och är därför svår att relatera till årsinkomster. Av tabell 2.7 framgår att andelen med lön under en viss månad är låg i grupper med lägre ekonomisk standard, och högre i grupper med högre standard. Den genomsnittliga månadslönen för dem som har en löneinkomst under månaden ökar också ju högre den ekonomiska standarden är. I de lägsta inkomstgrupperna är det 20–30 procent som överhuvudtaget har en löneinkomst. Skillnaderna är dock små, endast några hundralappar skiljer mellan närliggande deciler upp till decil 5. I högre inkomstgrupper är det åtminstone 70 procent som har en löneinkomst och på en väsentligt högre nivå.

Det är en betydligt större andel kvinnor än män i de tre lägsta decilerna som har en månadslön. Det faktum att kvinnor oftare har barn skrivna hos sig och därmed räknas som ensamstående med barn innebär att deras

ekonomiska standard blir låg, trots förvärvsarbete. Kvinnornas genomsnittliga lön är däremot lägre än männens i alla deciler utom den lägsta, och skillnaden mellan könen ökar ju högre den ekonomiska standarden är, vilket är konsistent med lönekvoterna som redovisades i avsnitt 1.2.2.

Tabell 2.7 Genomsnittlig månadslön samt andel med lön i olika inkomstgrupper 2002. Ålder 20–64 år

Andel, procent samt medelvärde, kronor per månad

	Andel med lön		Månadslön	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Decil 1	25	13	17 100	16 400
Decil 2	33	25	16 400	17 300
Decil 3	45	35	17 000	18 000
Decil 4	53	48	17 100	18 400
Decil 5	60	58	17 600	19 100
Decil 6	67	64	18 500	20 000
Decil 7	69	69	19 000	21 400
Decil 8	74	71	19 900	23 000
Decil 9	75	75	21 500	25 600
Decil 10	72	70	27 000	37 500
Samtliga	61	59	20 100	24 200

Källa: HEK, SCB, Finansdepartementets beräkningar

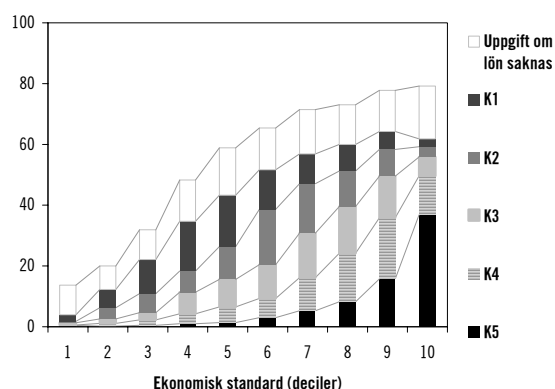
I diagram 2.7 redovisas hur helårssysselsatta med olika månadslöner fördelar sig över decilerna. Genom att enbart beakta helårssysselsatta elimineras effekten av att man inte arbetat hela året. Av diagrammet framgår att andelen helårssysselsatta ökar från 14 procent i decil 1 till 79 procent i decil 10.

Alla helårssysselsatta med uppgift om lön är indelade i fem lika stora grupper, K1–K5. En femtedel har månadslön under 17 400 kronor per månad (K1) och en femtedel har månadslön över 26 900 kronor per månad (K5).

Den femtedel som har högst månadslön finns till största delen i decilen med högst ekonomisk standard. Men sambandet mellan månadslön och ekonomisk standard är långtifrån entydigt. Framförallt betyder en låg eller medelhög månadslön mycket lite för nivån på den ekonomiska standarden. De tre lägsta lönegrupperna är relativt jämnt fördelade i decil 4–9, medan det finns väldigt få helårssysselsatta låg- och medelinkomsttagare i decil 1–3. Detta kan till viss del förklaras av att det kan förekomma andra vuxna i hushållet som har högre eller lägre månadslön och som arbetat olika stor del av året. Dessutom bidrar förstas försörjningsbördan till vilken decil de vuxna hamnar i.

Diagram 2.7 Månadslön för helårssysselsatta i deciler 2002

Procent, andel av alla 20–64 år i decilen

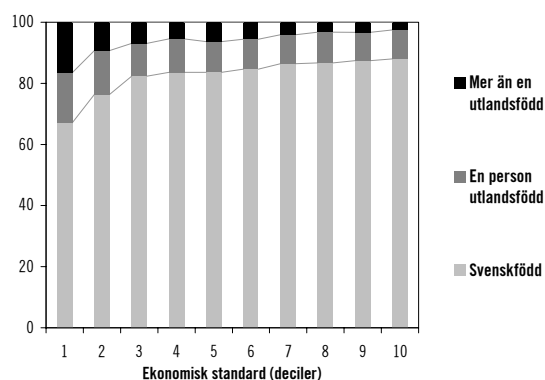
Anm. K1= -17 399, K2=17 400–19 499, K3=19 500–22 199,
K4=22 200–26 899, K5=26 900–
Källa: HEK, SCB, Finansdepartementets beräkningar

2.3.7 Födelseland och invandringsår

En annan intressant fråga är var personer med olika ursprung återfinns i inkomstfördelningen. Utlandsfödda hushåll är överrepresenterade i decil 1–3. I decil 1 tillhör ungefär 35 procent av individerna hushåll med minst en utlandsfödd. I decil 10 är motsvarande siffra ungefär 12 procent, och då i första hand hushåll med en utlandsfödd.³²

Diagram 2.8 Utlandsfödda vuxna per hushåll i olika deciler 2002

Procent

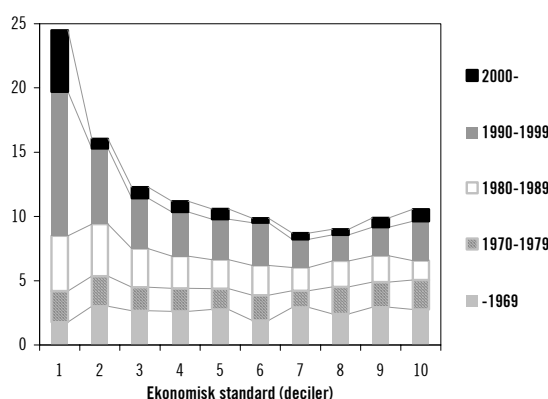
Källa: HEK, SCB, Finansdepartementets beräkningar

Det allmänna mönstret är att ju senare personerna är invandrade ju längre ner i inkomstfördelningen befinner de sig. Resultaten är i linje med forskningsresultat som har visat att skillnader i sysselsättningschanserna mellan utrikes födda och svenskar konvergerar över en

så lång period som 25 år.³³ Personer som invandrade före 1980 har ungefär samma inkomstfördelning som de som är födda i landet. De som invandrat efter 1990 är kraftigt överrepresenterade i decil 1 där de utgör 16 procent. Från decil 3 och uppåt utgör de högst 4 procent.

Diagram 2.9 Utlandsfödda efter invandringsår i olika deciler 2002

Procent

Källa: HEK, SCB, Finansdepartementets beräkningar

2.3.8 Sammanfattande slutsatser

Avsnitt 2.3 har visat var olika grupper befinner sig i fördelningen av ekonomisk standard. Det görs en enkel beskrivning med en bakgrundsvariabel åt gången. I praktiken är det ofta så att olika förhållanden går hand i hand. Det är t.ex. vanligt att samboende utan barn är i åldern 45–64 år, men den typen av samband beskrivs inte här.

Sammanfattningsvis är flera grupper relativt jämnt fördelade över decilerna, i synnerhet decil 2–9. Det gäller arbetare, egna företagare, helårssysselsatta låg- och medelinkomsttagare, förtidspensionärer, ensamstående utan barn, ungdomar 18–24 år samt 25–34-åringar och 35–44-åringar. Barnfamiljer finns framför allt i de mittersta decilerna.

Men det finns också grupper som tenderar att ha lägre ekonomisk standard. Ensamstående med barn hör dit, liksom pensionärer och hushåll med mer än en utlandsfödd. En högre ekonomisk standard är vanligt för 45–64-åringar,

³² Alla personer i hushållet har samma klassning i diagram 2.8.

³³ Nekby L., FIEF Working Paper Series 2002, No. 185, How Long Does it Take to Integrate? Employment Convergence of Immigrants and Natives in Sweden.

samboende utan barn, tjänstemän och helårssysselsatta höginkomsttagare.

I vissa avseenden skiljer sig gruppammansättning i den lägsta decilen markant från andra deciler med låg standard. Det är betydligt fler i decil 1 som är ensamstående utan barn, 18–24 år och studenter (grupper som rimligen överlappar varandra) än i övriga deciler. Andelen företagare samt utlandsfödda som invandrat efter 1990 är också större. Däremot är andelen ålderspensionärer (och äldre än 65 år) betydligt mindre i decil 1 än i decil 2 och 3.

En övergripande slutsats som kan dras är att hushållets sammansättning och sysselsättningsgrad har stor betydelse för hushållens ekonomiska standard.

2.4 Arbetslöshet och ekonomisk standard

Arbetslöshet drabbar i större utsträckning personer med svagare förankring på arbetsmarknaden t.ex. lågutbildade, ungdomar, invandrare och andra som redan i utgångsläget oftare finns i den nedre delen av inkomstfördelningen. Mot bakgrund av den ojämnt fördelade arbetslöshetsrisken är det rimligt att förvänta sig att ökad arbetslöshet kan leda till ökad inkomstspridning.

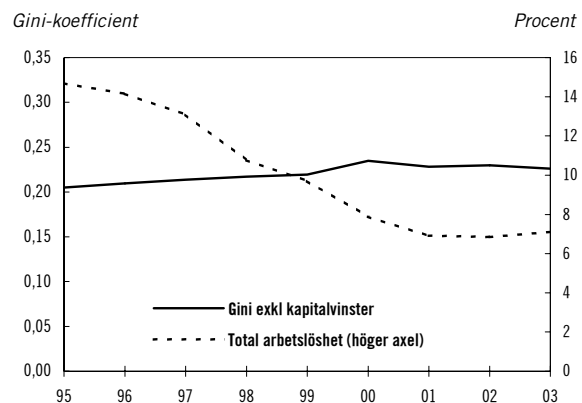
Det finns flera svenska studier som har undersökt frågan om hur arbetslöshet påverkar inkomstfördelningen.³⁴ Ingen av studierna, som täcker perioden från 1966 till 1994, finner något robust samband mellan inkomstfördelning och arbetslöshet.

I diagram 2.10 jämförs utvecklingen av inkomstolikheten (Gini-koefficienten) för ekonomisk standard och det relativa totala arbetslöshetsstalet (öppet arbetslösa och personer som deltar i Ams-program) under perioden 1995 till 2003. Den totala arbetslösheten låg omkring 14 procent 1995. Den konjunkturuppgång som tog fart 1998 medförde en kraftig uppgång av sysselsättningen och det totala antalet arbetslösa minskade till omkring 7 procent under 2003.

Sedan mitten av 1990-talet tycks inkomstfördelningen i stort sett ha varit opåverkad av

arbetslösheten trots att den totala arbetslösheten halverades.

Diagram 2.10 Gini-koefficient och relativt arbetslöshetsstal 1995-2003

Källa: HEK, SCB, AMS, Finansdepartementets beräkningar

En minskad arbetslöshet verkar inte ha en utjämnande effekt på inkomstfördelningen, snarare finns tecken på motsatsen, dvs. en svag tendens mot ökad ojämnhet. Detta beror dock på andra faktorer än arbetslösheten. Exempelvis samvarierar höginkomsttagarnas inkomst starkare än andra gruppers inkomst med konjunkturläget och i en uppgångsfas ökar deras inkomst snabbare än för andra, vilket leder till ökad ojämnhet. Utöver detta sker en mängd förändringar i konjunkturförloppet olika faser som gör det svårt att renodla arbetslöshetens effekter på inkomstfördelningen.

För att kunna illustrera arbetslöshetsnivåns direkta kortsiktiga effekt på inkomstfördelningen måste förändringar i arbetslöshet isoleras från andra skeenden i ekonomin. Detta görs genom ett räkneexempel nedan.

Räkneexempel: Fördelningseffekt av minskad arbetslöshet med 1 procent

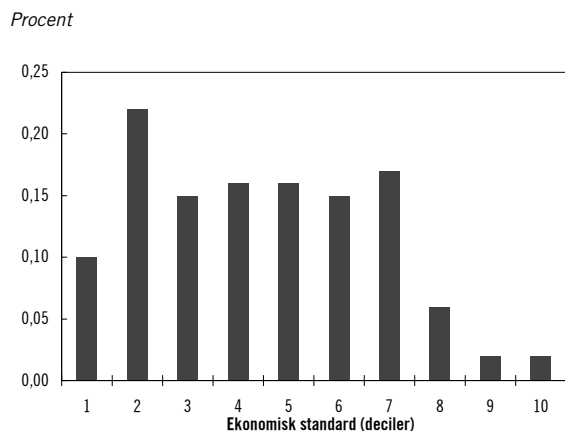
Med hjälp av en statisk mikrosimuleringsmodell har den renodlade effekten av en procentenhets minskning av den öppna arbetslösheten skattats.³⁵ Beräkningen innebär att ca 60 000 färre personer får arbetsmarknadsstöd och att

³⁴ Björklund & Fritzell, "Inkomstfördelningens utveckling," bilaga 8 till LU92. Stockholm 1992. Gustafsson & Johansson, "På jakt efter skälen till att inkomstfördelningen förändras", Ekonomisk debatt, 8, 1999. Proposition 1996/97:1, bilaga 4.

³⁵ SCB:s statiska mikrosimuleringsmodell, FASIT (www.scb.se). Utgångspunkten för beräkningen är den ekonomiska bedömning som görs i denna proposition, samt en minskning av den öppna arbetslösheten relativt bedömningen i bilaga 1.

sysselsättningen ökar i motsvarande mån.³⁶ Förändringen av den ekonomiska standarden i olika inkomstgrupper framgår av diagram 2.11.

Diagram 2.11 Genomsnittlig förändring av ekonomisk standard när arbetslösheten minskar med 1 procentenhet

Den genomsnittliga effekten på den ekonomiska standarden är begränsad, 0,02–0,22 procent. En förklaring är att det är relativt få personer som är arbetslösa i relation till hela befolkningen, varför effekten utslaget på alla i respektive decil blir begränsad. Effekten är relativt stor till och med decil 7, vilket är ett resultat av att arbetslösheten är ungefär lika stor i dessa deciler.

Fördelning utfallet påverkas av vilka arbetslösa som får arbete. I simuleringen har detta skett helt slumpmässigt. Om arbetslösheten skulle minska mer i någon decil kan man vänta sig en större effekt där. Men slutsatsen att fördelningseffekten är svag skulle knappast ändras.

I ett läge där sysselsättningen ökar bland grupper där många står utanför arbetsmarknaden, såsom vissa utrikes födda, socialbidragstagare eller andra marginaliserade grupper, blir det förväntade fördelning utfallet mer positivt.

Faktorer som motverkar en ökad inkomstolikhet är arbetslöshetsförsäkringen, andra insatser inom arbetsmarknadspolitiken samt skattefria transfereringar. I avsnitt 1.4.2 visades att ersättningsgraden vid arbetslöshet i genomsnitt var 79 procent 2002.

Även om det saknas tydliga samband mellan arbetslöshet och inkomstfördelning på aggregerad nivå utesluter det inte att enskilda individer och hushåll kan påverkas starkt av arbetslöshet. Det finns flera skäl till varför arbetslöshet medför välfärd förluster för både individ och samhälle. Långvarig arbetslöshet innebär bland annat att den enskildes produktivitet minskar, vilket på sikt innebär ökade kostnader för både individen och samhället.

³⁶ Ett slumpmässigt urval har gjorts bland dem som varit arbetslösa med a-kassa och/eller utbildningsbidrag under minst fyra månader under året. För den aktuella arbetslöshetsperioden har de fått lön i stället för a-kassa och utbildningsbidrag, på motsvarande sätt som i beräkningen av ersättningsgrad. Urvalet har gjorts så stort att kostnaderna för a-kassa och utbildningsbidrag minskat med en procentenhet.

Underbilaga 3

Begrepp och definitioner

Inkomstbegrepp

Disponibel inkomst: Hushållets totala inkomst från arbete, kapital och transfereringar minus betald skatt, betalt underhållsbidrag, återbetalda studielån och återbetalt socialbidrag. Erhållna studielån betraktas som en transferering och ingår i disponibel inkomst.

Justering för försörjningsbörda: För att kunna jämföra den ekonomiska standarden mellan hushåll av olika storlek och med olika sammansättning måste den disponibla inkomsten justeras. För att göra detta används en ekvivalensskala. Denna baseras på konsumtionsvikt enligt norm för socialbidrag. Till normen har lagts en schabloniserad boendekostnad enligt "trångboddhetsnorm 2"³⁷ och antagna belopp för vård, möbler m.m., därefter har normen med hjälp av en statistisk analys givits en generell och enklare matematisk form:

$$\text{Hushållets vikt} = (\text{antal vuxna} + 0,7 \cdot \text{antal barn})^{0,7}$$

Ekonomisk standard: Hushållets disponibla inkomst dividerad med ovan beskrivna ekvivalensskala.

Individens ekonomiska standard: Hushållets justerade disponibla inkomst påförs samtliga personer i hushållet. Redovisning sker sedan på individnivå.

Kapitalvinster: Eftersom inkomststatistiken baseras på deklarationsuppgifter till taxeringen mäts inte inkomst på ett i ekonomisk mening neutralt och symmetriskt sätt. Värdeökning i aktier och andra tillgångar registreras som inkomst först när de realiseras. Denna egenskap i skattereglerna innebär att inkomstfördelningen redovisad enligt SCB:s metod kan vara svårbedömd. Kapitalvinster och därmed inkomstolikheterna varierar kraftigt år från år. För att illustrera kapitalvinster betydelse redovisas utvecklingen för två inkomstbegrepp; justerad disponibel inkomst med och utan kapitalvinster. Om inget annat anges avser redovisningen justerad disponibel inkomst inklusive kapitalvinster.

Sammanräknad nettoinkomst består av inkomst av tjänst, inkomst av kapital, inkomst av fastighet, inkomst av tillfällig förvärvsverksamhet samt inkomst av rörelse. I avsnittet om höga inkomster används detta begrepp för åren 1968–1990. Kapitalvinster, eller realisationsvinster, ingår i begreppet *inkomst av tillfällig förvärvsverksamhet*, denna post exkluderas därför ur inkomstbegreppet. För perioden från 1991 och framåt används *förvärvs- och kapitalinkomst* istället för sammanräknad inkomst. Detta inkomstbegrepp har i stora drag samma innehåll som sammanräknad inkomst men perioderna före och efter 1990/1991 är inte helt jämförbara, bland annat på grund av att skattereformen gjorde tidigare skattepliktiga förmåner skattepliktiga. Kapitalvinster exkluderas även för perioden efter 1990.

Redovisningsgrupper

Decil: Befolkningen delas in i tio lika stora grupper där de 10 procent med lägst standard hamnar i decil 1, de med näst lägst standard i decil 2 osv. ända upp till decil 10 med högst ekonomisk standard.

Familjetyper: E0= ensamboende utan barn, E+= ensamstående med barn, PE= ensamstående pensionär, EÖ= ensamstående med hemmaboende vuxna barn, G0= gift/samboende utan barn, G+= gift/samboende med barn, PS= samboende pensionär, GÖ= övriga samboende hushåll – flergenerationsboende.

Fördelningsmått

Decilkvot: Den disponibla inkomsten (vid övre decilgränsen) bland dem med högre ekonomisk standard dividerad med inkomsten för dem med lägre standard.

Gini-koefficient: Detta är det vanligaste måttet på ojämnheten i inkomstfördelningen. Gini-koefficienten antar värdet 0 när inkomsten är lika för alla och värdet 1 vid maximal ojämnhet, dvs. när en person får alla inkomster. Koefficienten är mest känslig för vad som händer i mitten av fördelningen.

Övriga mått

Ekonomisk marginalisering: Med detta avses de personer som under tre år i rad har haft en disponibel inkomst som till mer än 50 procent utgörs av arbetsmarknadsstöd, sjukpenning, förtidspension (inkl. sjukbidrag), socialbidrag eller bostadsbidrag. Endast personer i åldern 20–64 år

³⁷ Hushåll med mer än 2 boende per rum, kök och ett rum oräknat. Enpersongshushåll räknas inte som trångbodda.

som har en disponibel inkomst över två baslopp per år ingår i beräkningen.

Förmögenhetskoncentration: Andel av hela nettoförmögenhetssumman, värderad till marknadsvärde, som ägs av de en procent rikaste hushållen.

Inkomströrlighet (M): Inkomsternas stelhet ett visst år kan beräknas som kvoten mellan Gini-koefficienten för den sammanlagda inkomsten räknat för den senaste 3-årsperioden, och det viktade medelvärdet av Gini-koefficienterna för de årliga inkomsterna under samma period (R). Motsatsen, inkomsternas rörlighet eller mobilitet (M) definieras $M = 1 - R$. Mobilitet anger enligt denna definition i vilken grad inkomstfördelningen utjämnas när undersökningsperioden förlängs. Ju närmare ett, desto högre mobilitet och större utjämning över tiden.

Marginal effekt: Beräkning av marginaleffekter har utförts med hjälp av FASIT-modellen, som använder data från HEK. Efter en tänkt inkomstökning på 12 000 kronor, beräknas den synliga marginaleffekten dvs. det belopp som sammantaget faller bort i ökad inkomstskatt, allmän pensionsavgift, barnomsorgsavgift eller minskat bostadsbidrag i förhållande till bruttolönens förändring. För personer med socialbidrag antas att bidraget minskas när löneinkomsten ökar. Förtidspensionärer antas kunna öka sin arbetstid i den utsträckning som här är aktuell utan att pensionen reduceras.

Median: 50 procent av befolkningen har lägre inkomst än medianinkomsten.

Glidande medelvärden används för att jämma ut ”hackiga” sifferserier. Härigenom blir underliggande mönster lättare att identifiera. Ett glidande medelvärde är genomsnittet av ett antal närliggande observationer, t.ex. 6 månadsvärden. Det första värdet beräknas som snittet av observation 1 till x, det andra värdet som snittet av observation 2 till x+1 osv. Utjämnningen innebär att det blir x-1 färre värden att redovisa jämfört med den ursprungliga serien.

Datamaterial

HEK

Huvuddelen av analysen i denna bilaga baseras på SCB:s undersökning av hushållens ekonomi – HEK, avseende år 2002. Uppgifterna i HEK bygger på deklarationsuppgifter, olika register hos myndigheter och intervjuer med hushållen.

Vid analys av senare år än 2002 görs en framskrivning till detta års ekonomiska och demografiska förhållanden. HEK bygger på årliga tvärsnitt av befolkningen. Det är alltså inte samma individer som studeras över tid, och sammansättningen av olika grupper förändras mellan åren.

LINDA

Vid vissa analyser används den s.k. LINDA-databasen.³⁸ Databasen har en longitudinell struktur där de ingående individerna kan observeras över tiden. F.n. innehåller LINDA data för åren 1968–2003. Databasen består av ett urval om cirka 3,5 procent av den svenska befolkningen, vilket år 1999 motsvarade cirka 308 000 individer. Utöver urvalsindividerna ingår eventuella hushållsmedlemmar, vilket innebär att urvalet totalt omfattade cirka 786 000 individer år 1999. De individer som ingår i urvalet följs upp varje år och nya data samlas in och läggs till i databasen. Urvalsindivider som av någon anledning försvinner från databasen, t.ex. genom dödsfall eller emigration, ersätts med nya individer på ett sätt som säkerställer databasens representativitet. Genom att LINDA endast baseras på registerdata är hushållsbegreppet av sämre kvalitet än i HEK, där registerinformationen kompletteras med enkätdata om faktiska familjeförhållanden.

LINDA ger med sitt stora urval och sin panel en mycket hög statistisk säkerhet. HEK bedöms bl.a. ge för osäkra skattningar vid indelning i regioner. I denna bilaga används LINDA vid analysen av lönespridning, höginkomsttagarnas ekonomi, inkomströrlighet, ekonomisk marginalisering och långvarig fattigdom, vilken kompletteras med löneuppgifter från SCB:s strukturlönestatistik. Vid analys av lönespridning ingår både heltids- och deltidsanställda och det är den överenskomna månadslönen vid heltidsarbete som analyseras.

³⁸ Longitudinal Individual Data for Sweden. För detaljerad dokumentation se Edin och Fredriksson (2000).

Underbilagetabell 3.1 Ekonomisk standard 1991–2003 samt förändring till 2005. Median för olika grupper samt medelvärde för inkomstgrupper (deciler)

Kronor per år i 2004 års prisnivå. Förändring i procent

	1991	1997	2003 ¹	1991/2003, %	2003/2005 ² , %	1991/2005 ² , %
Samtliga	136 500	128 000	153 600	12,5	4,9	18,0
Kön						
Kvinnor	133 000	124 500	149 700	12,6	5,0	18,2
Män	140 300	131 600	157 200	12,0	4,4	17,0
Ålder						
0–17 år	129 700	117 900	144 300	11,3	4,5	16,3
18–24 år	137 100	118 700	139 100	1,5	4,7	6,3
25–34 år	136 900	128 000	156 500	14,3	4,1	19,0
35–44 år	143 300	130 400	156 200	9,0	4,6	14,0
45–54 år	170 300	156 800	182 500	7,2	4,8	12,3
55–64 år	163 200	159 900	192 000	17,6	3,8	22,1
65–74 år	118 900	122 600	138 600	16,6	6,7	24,4
75+ år	92 000	100 200	114 200	24,1	3,6	28,6
Hushållstyp						
Ensamboende utan barn	135 700	125 100	146 000	7,6	4,5	12,4
Ensamstående med barn	113 500	102 900	116 200	2,4	3,0	5,5
Ensamstående pensionär	95 100	99 700	112 300	18,1	4,1	23,0
Ensamstående övriga	144 100	134 000	158 200	9,8	5,3	15,6
Samboende utan barn	179 500	170 300	204 800	14,1	4,7	19,4
Samboende med barn	138 200	128 000	157 900	14,3	4,6	19,6
Samboende pensionär	119 800	121 800	135 800	13,4	5,5	19,6
Samboende övriga	180 100	172 400	201 500	11,9	3,1	15,3
Inkomstgrupper, deciler (medelvärden)						
Decil 1	66 900	63 000	69 000	3,1	3,3	6,5
Decil 2	95 000	89 400	103 800	9,3	3,3	12,9
Decil 3	108 600	101 300	118 400	9,0	4,0	13,4
Decil 4	120 200	111 700	132 200	10,0	4,3	14,7
Decil 5	130 800	122 300	146 400	11,9	4,6	17,1
Decil 6	142 700	134 000	161 000	12,8	4,7	18,1
Decil 7	156 200	147 400	177 900	13,9	4,7	19,3
Decil 8	173 000	164 500	199 300	15,2	4,8	20,7
Decil 9	196 700	189 200	229 600	16,7	4,8	22,3
Decil 10	293 600	314 500	363 400	23,8	6,7	32,0
Samtliga (medelvärde)	148 400	143 700	170 100	14,6	4,9	20,3
Andel under halva medianen, %	3,4	3,5	4,3			
Andel av total inkomst						
1 % högst standard	4,4	6,1	5,1			
10 % högst standard	19,8	21,9	21,4			

¹ Data för 2003 är preliminära.² Framskrivning av ekonomi, demografi och regler till 2005.

Källa: HEK, SCB, Finansdepartementets beräkningar